

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZGODOVINO

KATJUŠA ČEH

PIRANSKE SOLINE V ODNOSU DO BENETK
MED 16. IN 18. STOLETJEM

Diplomsko delo

Mentor: dr. Žiga Zwitter
Somentor: dr. Flavio Bonin

Koper, 2019

Zahvala

Zahvaljujem se svojemu mentorju dr. Žigi Zwitterju za vso pomoč, nasvete in potrpežljivost v času nastajanja te diplomske naloge. S svojo ažurnostjo, izčrpnimi in natančnimi nasveti mi je izjemno olajšal pot. Posebna zahvala gre tudi dr. Flaviu Boninu, ki si je prav tako večkrat vzel čas za moja vprašanja, mi svetoval glede virov in literature, ter celo z mano obiskal arhiv. Hvala tudi dr. Salvatorju Žitku, ki mi je prijazno odgovoril na povpraševanje o literaturi, ki bi obravnavala solno tihotapstvo.

Zahvalila bi se rada še svoji družini, še posebno mami Tatjani in očetu Juretu, ki sta mi vedno priskočila na pomoč, ko je bilo nujno in me, ko sama nista mogla pomagati, napotila do ljudi, ki so lahko. Ne nazadnje pa bi se rada zahvalila tudi Luku, ki mi je prijazno pomagal pri prevodih in Ani, ki je diplomsko nalogo lektorirala.

Izvleček

Večino srednjega in zgodnjega novega veka je bila Beneška republika dominantna sila v Sredozemlju, še posebno pa v Jadranu. Razlog za njen vzpon in uspeh je bila trgovina z Orientom (tu izstopa Levant) in preostalim evropskim prostorom. Da pa so si to lahko privoščili, je v veliki meri zaslužna prav sol, imenovana tudi belo zlato. Tudi zaradi velikega uspeha trgovine s soljo, ki jim je omogočila da so ostale dobrine, med drugim dragocene začimbe in pa žito, lahko prevažali ceneje, se je bila Serenissima zmožna uveljaviti kot mogočna pomorska velesila.

Največji proizvajalec soli za Benetke na današnjem slovenskem ozemlju so bile piranske soline, s katerimi se natančneje ukvarja ta diplomatska naloga. Med 16. in 18. stoletjem so bile piranske soline pod močnim vplivom beneškega monopola. Tako proizvodnja kot prodaja soli sta bili stvar konstantnih pogajanj med piransko komuno in Benetkami, ki so želele nadzorovati vse od količine pridelane soli pa do prodajnih cen.

Prvi del diplomske naloge je tako posvečen opisu delovanja solin in tehnologiji pri tem, drugi pa skladiščenju in trgovanju s soljo, ki sta logično sledila, ko je bil pridelek enkrat pobran. V tem delu sem posebno pozornost namenila tihotapljenju soli, ki se mi je zdelo zanimivo že samo zaradi tolikšne razširjenosti tega pojava. Zanimiva je tudi široka razlaga beneških oblasti, kaj tihotapstvo sploh je – znotraj tega pojma se je smatralo vse od oboroženih ladij do posameznikov, ki so tovorili sol, ne da bi plačali vse pristojbine.

Za podrobnejše raziskovanje te teme sem se odločila deloma, ker gre za zgodovino mojega okolja, predvsem pa zaradi sodelovanja v YouInHerit projektu, katerega plod je bila razstava *Sal nostrum* pod mentorstvom Flavia Bonina znotraj Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran, kjer smo obdelali skladiščenje in prevoz soli.

Ključne besede: Beneška republika, piranske soline, solinarstvo, Piran, zgodnji novi vek, pridelava soli, skladiščenje soli, solna trgovina, tihotapstvo

Abstract

The Republic of Venice was, for the better part of the medieval era and early modern history, the dominant power in the Mediterranean and especially in the Adriatic area. The reasons for its rise in power and subsequent success was its trade with the Orient (especially Levant) and the broader European region. However, an important reason they could afford the aforementioned trade is salt – known also as white gold. The great success of the salt trade further enabled other goods, such as spices and grain, to be shipped at lower costs which resulted in the Serenissima becoming a maritime superpower.

In what is now the Slovenian coastline, the largest manufacturer of salt were the Piran saltpans, which are the main interest of this bachelor thesis. In the time period from 16th to 18th century the saltpans of Piran were under a strong influence of the Venetian monopoly. The extraction as well as the trade in salt was the topic of constant negotiations between the city of Piran and The Republic of Venice – the latter wanted to control everything from the amount of the salt produced to the prices of salt.

The first part of the thesis delves into the everyday workings of saltpans and the technology behind it, while the second part explores the storage of salt and the trade that followed once the salt was extracted. In this part I decided to shed some more light on salt smuggling, which I found interesting due to its prevalence in the lives of people and because it was so widespread. The Venetian definition of the meaning of smuggling is also worth considering. They believed smuggling to be everything from the armed ships full of salt to those who transported salt without having paid all the fees.

I decided to further explore this topic partly because I wanted to study the history of my home region and partly due to my participation in the YouInHerit project, the culmination of which was the *Sal nostrum* exhibition for the Maritime Museum “Sergej Mašera” of Piran, under the tutelage of Flavio Bonin, where we researched the storage and transportation of salt.

Key words: The Republic of Venice, Piran saltpans, salt panning, Piran, Early Modern History, production of salt, storage of salt, salt trade, smuggling

Kazalo vsebine

UVOD	6
Metodologija.....	6
O BENETKAH IN SOLI	8
Beneški uradi, zakonodaja in gospodarstvo	11
DELOVANJE SOLIN.....	14
Kaj je sol in pomen soli	14
Piran, sol in soline	15
Naravnogeografske danosti	16
Tehnologija v solinah	18
Proces pridelave soli.....	21
Delovna razmerja in lastništvo	24
Površina solin	25
Količina in kakovost pridelane soli	26
NAKUP, PREVOZ IN SKLADIŠČENJE SOLI.....	29
Vrednost soli in solne pogodbe	30
Pobiranje soli in njena hramba v solinah.....	34
Lokalni prevoz.....	35
Skladišča.....	39
Prevoz na daljše razdalje	40
PROBLEM TIHOTAPLJENJA, RAZLOGI ZANJ IN SPOPADANJE Z NJIM.....	45
Tihotapljenje v Benetkah.....	45
Tihotapljenje v Istri	46
SKLEP	53
VIRI.....	55
LITERATURA.....	55

Kazalo slik

Slika 1: Sečoveljske soline v 18. stoletju	19
Slika 2: Zapis o količini pridelane soli za leto 1637.....	28
Slika 3: Voljenje predstavnikov	32
Slika 4: Solna pogodba 1625	33
Slika 5: Bracera	37
Slika 6: Pričanje solinarja	38
Slika 7: Trabakola.....	42
Slika 8: Vojaška galeja	45

Uvod

Napačno bi bilo pisati o zgodnjenovoveški zgodovini piranskih solin izven okvira Beneške republike. Vpliv te na vse sfere delovanja solinarstva je pač preprosto prevelik. Od beneške zasedbe severno istrske obale, glede trgovanja pa tudi že prej, so bila tamkajšnja mesta tesno navezana na želje in zahteve Serenissime. S solnimi pogodbami so regulirali pridelavo, prodajo in cene soli, ter si s tem izborili monopol nad trgovino s soljo. Koprski kapitan je s floto ladij nadzoroval in varoval obalo ter skrbel, da ni prišlo do solnega ali drugega tihotapstva. V komunah so imeli Benečani svoje uradnike, na primer solne pisarje, ki naj bi skrbeli, da so stvari potekale, kot so morale, in merilci soli so skrbeli, da je bila količina uskladiščene soli natančno izmerjena. Vse to so teme, ki so podrobneje raziskane in predstavljene v jedru naloge, ki je strukturno razdeljeno na štiri sklope: prvi se ukvarja z odnosom Beneške republike do soli in solin, drugi z delovanjem solin, tretji s prevozom ter prodajo in četrti s tihotapstvom.

Naloga pojasnjuje, da je bila piranska sol, po prenovi solnih bazenov na paški način v 14. stoletju, izredno kakovostna in zaželena zaradi svoje beline. To jo je naredilo še bolj privlačno v očeh Beneške republike in botrovalo stoletja dolgim trenjem med Benečani in Pirančani glede obveznega odkupa soli, deleža, ki ga je lahko obdržal solinar, cen soli in podobno. Prav tako pa so se Benečani bali prenasičenosti trga, če bi bilo solnega pridelka preveč in so zato količino pridelane soli omejevali.

Ko sem začela raziskovati dano temo, sem se časovno omejila na obdobje med 16. in 18. stoletjem. Želela sem prikazati, kako je v zgodnjem novem veku potekala pridelava soli in kaj je sledilo – skladiščenje, prevozi in prodaja. Nameravam torej pokazati pot soli od pridelave do uporabnika. Posebno pa me je zanimalo, v kolikšni meri so beneška oblast in njene zahteve vplivali na različne aspekte delovanja solin, od pridelave do prodaje.

Metodologija

Pri izbiri teme za diplomsko nalogo je name vplivalo sodelovanje pri projektu YouInHerit v okviru Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran, kjer smo po večmesečnem delu z viri v Enoti Piran Pokrajinskega arhiva Koper in tržaškem arhivu Archivio di Stato di Trieste, prebiranju starih slik, ki jih ima v lasti Pomorski muzej, in delu z literaturo, ki nam je bila priporočena, pripravili razstavo *Sal nostrum*. Ko sem se lotila svoje diplomske naloge, v

kateri sem se srečevala s podobnimi temami kot pri projektu, sem se lahko oprla na svoje prejšnje delo.

Svoje preučevanje delovanja solin in trgovanja s soljo ter hrambe le-te sem začela z branjem in primerjavo številnih knjig in člankov, med katerimi prednjačijo dela dr. Flavia Bonina¹, ki je bil moj mentor na omenjenem projektu, Miroslava Pahorja² in Darka Darovca³. Predelala sem tudi informacije na spletni strani krajinskega parka Sečoveljske soline.

Obenem sem v spremstvu dr. Flavia Bonina obiskala Enoto Piran Pokrajinskega arhiva Koper, kjer sem skušala analizirati in primerno interpretirati izbrane vire. Osredotočila sem se na škatlo št. 18 z naslovom Soline Piran, ki obsega obdobje 1375–1687. Tu sem se podrobneje osredotočila na dokumente, ki so se tesneje navezovali na mojo temo in bili iz primerne časovnega obdobja, med katerimi so bile solne pogodbe, dokument o pogajanju za solno pogodbo, statistika pridelave soli, dokument o procesu proti solnemu pisarju in njegovemu sinu in podobno. Večina del je bila uradniške narave – zapis procesa pogajanja za solno pogodbo tako vključuje zapise predlogov členov in popravke le-teh s strani Benetk, volitve predstavnikov za pogajanja z Benetkami in podobno.

¹ Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016.

² Pahor in Poberaj, Stare piranske soline, 1963 in Pahor, Statuti Izole, Kopra in Pirana 1957.

³ Darovec, Davki nam pijejo kri, 2004 in Darovec, Solarstvo v severozahodni Istri, 2001.

O Benetkah in soli

Beneška republika je bila predvsem v poznem srednjem veku, a tudi v zgodnjem novem veku ena izmed najmočnejših sil v Sredozemlju. Že od njenih samih začetkov je bila sol zanjo izredno pomembna dobrina na kateri so gradili in zgradili svoje bogastvo in vpliv.

Benetke niso bile del neposredne rimske tradicije. Zaradi vpadov germanskih ljudstev, najprej Gotov, nato Atilovega vojnega pohoda po ozemlju severne Italije, njegovega uničenja Ogleja in mnogih drugih vasi in mest se je veliko prebivalcev tamkajšnjih krajev zateklo na bolj varne otočke v ustju reke Pad. Sprva je to obsegalo več kot zgolj otoke, ki so kasneje postali Benetke. Že leta 466 so ti naseljenci oblikovali neke vrste preprosto samoupravo, ko so se predstavniki različnih skupnosti s tem namenom sestali v Gradežu. Geografska oddaljenost teh skupnosti jim je omogočila, da so ostali odmaknjeni od nasledstvenih bojov, ki so zajeli območje Italije v tem obdobju in s tem relativno varnost in možnost napredka. V 6. stol. je prišlo do vnovične vzpostavitve rimske oz. natančnejše bizantinske oblasti zaradi Justinijanove kampanje, da bi ponovno zavzel območje zahodno rimskega cesarstva,⁴ tudi v vmesnem času pa, podobno kot na slovenskem ozemlju, elementi rimske tradicije niso bili povsem pozabljeni. To se je videlo npr. v vzdrževanju rimskih cest in delovanju poštne službe na našem ozemlju še na prelomu iz 5. v 6. stoletje.⁵

Od samega začetka so se te skupnosti, začetna faza v razvoju Beneške države, močno zanašale na ribištvo kot glavno gospodarsko panogo, z roko v roki s tem pa je šla tudi proizvodnja soli.⁶ Če nič drugega je bila nepogrešljiva za soljenje rib. Že v prvi zgodovinski omembi Benetk, ki sega v ta čas, je omenjen pomen, ki jo je imela sol in pridelava soli za tamkajšnje prebivalstvo. Tako pravi rimski senator Kasiodor o pridelavi o soli v zaselkih v laguni:

»Vsa vaša pozornost je usmerjena v soline. Namesto, da bi potiskali plug ali vihteli srp, valite svoje cilindre. Iz tega izvira ves vaš pridelek, ko dobite iz njih produkt, ki ga niste ustvarili. Od tega, bi lahko rekli, je odvisen vaš prihodek, ki omogoča preživetje. V tej vaši umetnosti je vsak val sluga. Do iskanja zlata je človek lahko mlačen, a soli si želi vsak in to zaslužno, saj ji vsaka vrsta hrane dolguje svoj okus.«⁷

⁴ Norwich, A History of Venice, 2012, str. 31, 32, 34, 35.

⁵ Zwitter, Doba Rimljanov, 2014, str. 72.

⁶ Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 18.

⁷ Cassiodorus, *Variae*, 12, 24.

Sol je bila ključna za uveljavitev Beneške republike kot dominantne moči v južni Evropi. V sedmem stoletju so zgradili solne bazene na območju novo ustvarjene obale Chioggie. Med šestim in devetim stoletjem je prišlo do tehnološkega napredka, ko so izumili nov način pridobivanja soli z vrsto zaporednih bazenov, ki so omogočili postopno izhlapevanje.⁸ V prvi bazen so spustili morsko vodo in jo nato s sistemom črpalk in vodnih zapornic spustili v naslednji bazen, ko je dosegla zadostno slanost. Od tam so, po nadaljnjem izhlapevanju, še bolj koncentrirano slanico spustili v naslednji bazen, dokler se niso formirali kristali soli, ki so jih lahko postrgali. Takega postopka so se tu in po vsem Jadranu držali še več kot 1000 let do izuma parnega stroja in drugih tehničnih izboljšav, ki jih je prinesla moderna doba.⁹

Ideja o uporabi zaporednih bazenov najverjetneje izhaja iz Sredozemskega območja. Zahteva malo opreme, minimalno investicijo in malo delovne sile, kar pa se je seveda razlikovalo glede na pogostost pobiranja soli. V 10. stol. so imele Benetke že precejšnjo konkurenco pri pridelavi soli v Jadranu. Sistem zaporednih bazenov se je uporabljal v Dalmaciji in Istri, a tudi bliže samim Benetkam. Leta 932 so uničili enega izmed svojih tekmecev, soline v Commachiu, to pa je le še okrepilo drugega tekmeča, soline Cervia, v lasti ravenskega nadškofa.¹⁰

Poleg konkurence Ravene, so imeli v tem obdobju težave tudi s slovanskimi gusarji, ki so pluli po Kvarnerskem zalivu in pri ustju Neretve. Kasneje so njihovi glavni trgovski tekmeči postali Genovežani.¹¹ Obvladovanje morja je bilo tedaj še bolj pomembno kot nadzor nad kopnim. Poleg tega je bilo 10. stoletje obdobje, ko so Benečani začeli dojemati Jadransko morje kot svoj teritorij in izvajati pritisk nad ostalimi jadranskimi pomorščaki, da so to priznavali.¹²

Kljub svojim solinam pri Chioggi, ki so na svojem višku merile 6500 ha, pa so morali Benečani še vedno uvažati sol. Ta je prihajala iz Sardinije, Sicilije, Cipra, severne Afrike, Balearskih otokov, južnega dela Apeninskega polotoka, grških otokov in vzhodne jadranske obale.¹³ Soline v Chioggi so namreč pridelovale drobno sol. Če so želeli imeti grobo sol, ki se je, ker je bilo manj škoda kot drobne soli, uporabljala za soljenje rib in sušenje mesa, so jo

⁸ Kurlansky, Salt, 2002, str. 62.

⁹ Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 37.

¹⁰ Kurlansky, Salt, 2002, str. 63.

¹¹ Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 18.

¹² Schmitt, Venezianische Horizonte der Geschichte Südosteuropas, 2006/2007, str. 96.

¹³ Bonin, Solne poti, 2009, str. 6.

morali pripeljati od drugod. Ko je v 13. stol. zaporedje poplav in neviht uničilo približno tretjino površine solin v Chioggi, so morali uvoziti še več soli.¹⁴

Prisiljeni v uvažanje soli so prišli do novega odkritja, da lahko še več zaslužijo z reguliranjem trgovine s soljo, kupovanjem in prodajo soli, kot z njeno proizvodnjo. Od leta 1281 dalje je tako Beneška republika trgovcem plačala subvencijo za vso tujo sol, ki je pristala v Benetkah. Prevažanje soli v Benetke je s tem postalo tako dobičkonosno, da so si trgovci lahko privoščili prevoz drugih dobrin po nižjih cenah kot njihovi konkurenti. Z zaslužkom od solnih subvencij so lahko prevažali indijske začimbe iz vzhodnega Sredozemlja in obvladovali trgovino z žitom.¹⁵

Leta 1324 so uvedli nov davek, ki je zahteval, da vsaka ladja prispeva odstotek vrednosti prevažanega blaga v državno blagajno, kar je zaznamovalo prehod iz liberalne trgovske politike na protekcionistično. S tem se je ščitilo velike trgovce iz plemiških vrst. To je vplivalo na razširitev tihotapstva, posebno v severni Istri, kjer je bilo veliko solin. Skozi čas je bilo za tihotapstvo značilno nihanje, ki je bilo med drugim povezano z višanjem in nižanjem carin.¹⁶ Na uspeh tihotapstva pa je vplivala poleg drugih dejavnikov razpršenost solinskih kompleksov, zaradi česar je bil nadzor nad njimi tako težaven kot tudi drag.¹⁷

Na višku Beneške republike (od 14. stol. do 16. stol.) je sol predstavljala med 30 in 50 % beneškega uvoza glede na tonažo. Vladni organi so strogo nadzorovali solno trgovino – za to je bil zadolžen poseben organ *Camera salis*. Določali so količino izvoza soli, kraj izvoza in cene. Veliko moči so si pridobili tudi s solnimi pogodbami, ki so določale, da so njihovi poslovni partnerji sol lahko prodajali ali kupovali zgolj od njih.¹⁸

S tem ko so postali dobavitelji vse več državam, so potrebovali vedno več proizvajalcev in zato so uprli pogled v bolj oddaljene dele Sredozemlja od Aleksandrije in Egipta, do Črnega morja, Sardinije, Ibize, Krete in Cipra. Še posebno Ciper je postal izjemno pomemben proizvajalec soli za Benetke.¹⁹ Ko je Serenissima izgubila ozemlja v Jonskem in Egejskem morju, so začeli še intenzivneje razvijati soline v Jadranskem morju in dodatne potrebe zadovoljevali z uvozom s Sicilije.²⁰ K temu so pripomogla tudi turška osvajanja, ki so pestila južnejše predele.²¹

¹⁴ Kurlansky, Salt, 2002, str. 63.

¹⁵ Kurlansky, Salt, 2002, str. 63, 64.

¹⁶ Kurlansky, Salt, 2002, str. 64.

¹⁷ Bonin, Solne poti, 2009, str. 8.

¹⁸ Kurlansky, Salt, 2002, str. 64.

¹⁹ Kurlansky, 2002, str. 64.

²⁰ Bonin, Solne poti, 2009, str. 8.

²¹ Bonin, Muzej Solinarstva, 2006, str. 6.

Da bi obdržali stalne cene, so Benečani manipulirali s solnim trgov. Raje kot da bi znižali cene, so prepovedali proizvodnjo ali uvoz odvečnega blaga. Tako so na primer dali uničiti soline na Kreti in prepovedali vso pridelavo soli tam, da ne bi bilo v obtoku preveč soli. Tovrstno ureditev so uveljavljali s svojo mornarico, ki je patroljirala po Jadranskem morju in od ustavljenih ladij zahtevala licencirane dokumente. S tem so si skušali zagotoviti, da se je ves trgovski promet uklanjal njihovim predpisom. Tisti, ki niso imeli urejenih dokumentov, so bili lahko videni kot tihotapci.²²

Beneški uradi, zakonodaja in gospodarstvo

Beneška vlada je bila oblikovana hierarhično s Senatom in Velikim svetom na vrhu. Vrhovni kolegij, ki je predsedoval Senatu, je bil sestavljen iz treh magistratur: Veliki svetniki, Svetniki za preskrbo vojakov in Svetniki za nadzor pomorstva. Dokončno se je politični in zakonodajni sistem izoblikoval v 16. stol. V tem času so uvedli večje število novih magistratur, tako da je celoten sistem za svoje delovanje potreboval približno 800 uradniških mest. Ti uradniki so imeli trojno oblast – zakonodajno, sodno in upravno.²³

Beneška zakonodaja in kazni so temeljile na rimskemu sistemu. Da bi omejili dožvevo moč, je Senat v 13. stol. ustanovil več novih magistratur, kot so *Visidomini da mare*.²⁴ Pred tem so bolj ali manj vse pomorske zadeve nadzorovali Senat in svet štiridesetih. Ustanovili pa so tudi magistrature, ki naj bi pomagale preprečiti razmah tihotapstva: *Domini super mercantionis de Levante*, *Domini super frumenta*²⁵, *Giustizieri vecchi e nuovi*²⁶ in *Domini salis maris*. Slednja magistratura je bila ustanovljena leta 1243 in dobila končne pristojbine v letu 1276. Štirje uradniki, ki so jo sestavljali, so pripravljali pravilnike o proizvodnji in prodaji soli, skrbeli, da je bila cela republika preskrbljena z njo in nadzorovali pregon tihotapcev s soljo. Sol so morali kupovati po celi Jadranski obali in jo voziti v Benetke, da je lahko Beneška republika dosegla popoln monopol nad trgovino s soljo na Jadranu.²⁷ Kljub temu obstajajo domneve, da ta koncentracija dobrin v Benetkah ni bila popolna. Benetkam je

²² Kurlansky, Salt, 2002, str. 64, 65.

²³ Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 17, 18.

²⁴ Vicedominski pomorski urad.

²⁵ Urad za preskrbo z žitom.

²⁶ Ukvarjali so se z nadzorom mer in uteži in nadzorovali cene blaga.

²⁷ Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 21.

najverjetneje manjkalo potrebne kapacitete, da bi lahko njeni trgovci prevzeli nase vso trgovino – posebno za tako splošno potrebne surovine kot sta bila žito in sol.²⁸

Leta 1281 je beneška vlada ustanovila posebno sodno telo *Curia de contrabannis*, ki se je ukvarjala posebej s tihotapskimi prekrški. V določenih obdobjih je moral za nadzor nad tihotapci skrbeti kapitan zaliva, ki je s floto galej nadziral Jadransko morje, varoval ladje pred napadi in skrbel, da niso ladje skrivaj v Benetke pripeljale večje količine blaga kot je bilo rečeno. Obenem so za preprečevanje tihotapstva okoli samih Benetk uporabljali straže na hitrih ladjah, ki jih je bilo lahko upravljati.²⁹

V 16. stol. je, kot posledica spremembe v gospodarskem in političnem življenju, prišlo do uvedbe novih magistratur in preoblikovanja upravnih teles. Problem je bil v tem, da so nobili³⁰ opuščali trgovsko dejavnost in raje investirali v zemljiške posesti, populari³¹ pa niso imeli zadostnih denarnih sredstev, da bi jih lahko nadomestili v pomorski trgovini.³² S tem se je odnos do Jadrana spremenil – vedno bolj je služil kot dobavitelj Benetkam in izgubljal na pomenu postojanke raznih tranzitnih poti.³³

Prav tako je prišlo do korupcije znotraj volilnega sistema. Vplivnejši nobili so se pred volitvami zbirali v preddverju vladne palače, kjer so zbirali glasove za izvolitev svojih kandidatov v dobro plačana vladna mesta. Ko je vlada to skušala odpraviti, so bili uspešni le do te mere, da se nobili niso več zbirali v vladni palači ampak drugje.³⁴

Od začetka 16. stol. naprej je prišlo do upada trgovskih prihodkov, zato se je mnogo mornarjev po vsej Beneški republiki, predvsem pa med Trstom in Kvarnerjem, lotilo tihotapstva. Ti tihotapci so se v tem obdobju že oboroževali in bili pripravljeni to orožje uporabiti, če so se srečali z nadzornimi organi.³⁵

Počasnega nazadovanja Beneške republike v zgodnjem novem veku ne gre pripisati zgolj prestrukturiranju dejavnosti nobilov iz trgovine v zemljelastništvo, temveč tudi pojavitvi novih tekmecev: Francozov, Nizozemcev in Angležev. Odprtje nove trgovske poti mimo Rta dobrega upanja, kjer so Portugalci uvažali začimbe, je zadalo Beneški republiki in njenemu

²⁸ Schmitt, *Venezianische Horizonte der Geschichte Südosteuropas*, 2006/2007, str. 103.

²⁹ Bonin, *Belo zlato krilatega leva*, 2016, str. 22, 24.

³⁰ Beneški plemiči.

³¹ Drugi sloj meščanov, plebejci.

³² Pezzolo, *The Venetian Economy*, 2013, str. 267.

³³ Schmitt, *Venezianische Horizonte der Geschichte Südosteuropas*, 2006/2007, str. 99.

³⁴ Bonin, *Belo zlato krilatega leva*, 2016, str. 29.

³⁵ Bonin, *Belo zlato krilatega leva*, 2016, str. 28–30.

kupovanju začimb na Levantu občuten udarec. Zaton beneške prisotnosti na Levantu, ki je bil doslej ključen za njihovo bogastvo, se je začel postopno, a je bil sčasoma očiten.³⁶

Kljub temu, da se je beneški trg preobrazil in so nobili povečini opustili trgovsko dejavnost, je Beneška država uspela zadržati nekaj prominentnosti v trgovini, s tem ko so omogočili tujim trgovcem ugodne razmere na beneških tleh. Nasploh se je internacionalni trg v Beneški republiki skrčil in postal rezerviran za bolj izbrane udeležence, ki so imeli obsežno mrežo informantov.³⁷

Poleg angleške in nizozemske tehnološke nadvlade pa so Beneško republiko pestili tudi pirati, tihotapci in visoki davki. Angleži in Nizozemci so uspeli svoje ladje bolje zavarovati in s tem uspešneje kljubovali napadom piratov.³⁸ Beneška trgovina je tako sčasoma postala omejena na Jadransko morje in občasen obisk Levanta.

V 18. stol. je bilo v Benetkah še vedno veliko trgovcev, a občuten del teh so sedaj sestavljali Judje, Grki in Armenci.³⁹ Zaton Beneške republike je naposled končal Napoleon s svojo osvojitvijo severno italijanskega ozemlja leta 1797.

³⁶ Pezzolo, *The Venetian Economy*, 2013, str. 265.

³⁷ Pezzolo, *The Venetian Economy*, 2013, str. 268.

³⁸ Pezzolo, *The Venetian Economy*, 2013, str. 277, 278.

³⁹ Pezzolo, *The Venetian Economy*, 2013, str. 281.

Delovanje solin

Kaj je sol in pomen soli

Soli so ionske spojine kovin in nekovin, ki nastanejo pri kemičnih reakcijah kislin z bazami. Le ena izmed mnogih vrst soli, in sicer tista, ki ima največjo vsebnost natrijevega klorida je kuhinjska sol. Je izredno pomembna surovina tako v proizvodnji, obrti in (proto)industriji kot v prehrani.⁴⁰ Človeško telo je za svoje delovanje potrebuje približno 7 g dnevno, odvisno od človekove aktivnosti, poleg tega pa je nepogrešljiva tudi kot konzervans za shranjevanje rib, mesa in zelenjave, pripravo sirov in podobno. Včasih se je uporabljala v živinoreji, izdelavi smodnika in stekla, usnjarstvu in medicini. Danes za prehranske namene uporabijo le majhen del soli, približno 5 %, vse ostalo pa uporabijo v industriji in kmetijstvu. Poleg prej omenjenih dejavnosti je nujna v kemični industriji pri proizvodnji PVC plastike, papirja, pesticidov, aluminija in podobno.⁴¹ Poleg omenjenega se sol še vedno uporablja v medicini, kozmetiki in za zimsko posipanje cest.⁴²

V naravi se sol nahaja raztopljena v morju in slanih izvirih, vodnjakih ter v zemeljski skorji, od koder se jo pridobiva z izkopavanjem v rudnikih. Kljub temu, da se v morju nahaja daleč največ soli na svetu, pa od dejansko pridobljene soli večji del izhaja iz rudnikov.⁴³

Včasih, ko niso imeli na voljo moderne tehnologije, je bilo shranjevanje hrane izjemnega pomena in je lahko pomenilo razliko med lakoto in preživetjem. Eden izmed načinov konzerviranja nekoč je bilo sušenje, a velikokrat, še posebej v vlažnih okoljih, to ni prišlo v poštev – tam so si lahko pomagali s soljenjem oz. s kombinacijo soljenja in sušenja oziroma prekajevanja. Posledica tega je bila izredno slana hrana in večje uživanje pijač, na primer piva.⁴⁴

Po velikosti razlikujemo drobno in debelo sol, kar je odvisno od pogostosti pobiranja (daljši kot je interval, večja je sol), po barvi (čista, bela lahko nastane na kamnu ali posebni podlagi petoli, drugje so soli rdečkaste ali sive itd.) in po okusu. Tudi okus je odvisen od pogostosti pobiranja. Tam kjer, sol pobirajo vsakodnevno ali nekajkrat na teden, se izloča iz morja samo jedilna sol. Pri tem se ne uspejo začeti izločati druge soli, zato je sol blažjega okusa – t. i. sladka sol. Tam, kjer sol pobirajo nekajkrat letno, ima sol bolj grenak priokus.⁴⁵

⁴⁰ Krajinski park sečoveljske soline, 2006–2011.

⁴¹ Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 33–35.

⁴² Krajinski park sečoveljske soline, 2006–2011.

⁴³ Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 33.

⁴⁴ Krajinski park sečoveljske soline, 2006–2011.

⁴⁵ Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 35.

Piran, sol in soline

Tako Piran kot druga mesta današnje slovenske obale so bila od srednjega veka, Piran natančneje od leta 1283, pod oblastjo Beneške republike. Ta je trajala do njenega propada leta 1797. Kot ostala istrska in kasneje dalmatinska mesta pod oblastjo Beneške republike, so se morali podrediti osnovnim smernicam njihove politične, gospodarske in zakonodajne ureditve. To je prav tako veljalo za pridelavo in prodajo soli, ki so jo še posebej v piranskih solinah strogo nadzorovali. Bile so namreč najmočnejši proizvajalec soli v severni Istri, a obenem najpogostejše izvirno območje tihotapljenja.

Kljub temu, da je bil Koper na tem ozemlju dolgo najmočnejši izvoznik soli na celino, pa so bili Benečani zaradi kvalitete soli že v samem začetku bolj zainteresirani za piransko sol. Z njo so, na podlagi solnih pogodb (najstarejša ohranjena je iz leta 1375), trgovali že celo kakšno stoletje preden so osvojili severno istrska mesta.⁴⁶

Koprski škof Baldassare Bonifacio je v petdesetih letih 17. stol. omenil pomen morja za Piran – to je mestu namreč omogočalo plovbo v vse smeri in s tem zagotavljalo živahen promet. Izmed štirih mestnih vrat, ki jih je mesto Piran premoglo, so tri gledala na morje in le ena vodila na kopno. To je bilo seveda, poleg vsega ostalega, pomembno tudi za tovorjenje soli iz solin v Piran in nato naprej v Benetke ali na druge trge. Piranske prebivalce je leta 1580 škof Agostino Valier opisal kot krepke od dela v solinah in na poljih ter kot večše pomorščake. Njihovo število je ocenil na približno štiri tisoč, čeprav ta ocena najbrž ni najbolj natančna, saj so obstajale tudi omembe, da je bilo prebivalcev tri tisoč in tri tisoč petsto. Od tega je bilo po ocenah ljudi, ki so se ukvarjali s solinarstvom, nekaj čez tretjino.⁴⁷

Kar se tiče solne zakonodaje, je le-ta delno izpričana v redkih ohranjenih členih piranskega statuta iz leta 1274, nato pa natančneje v kasnejših različicah statuta, kjer je definirano delovanje solin, obdavčitev soli in obveznosti solinarja in/ali lastnika solnega fonda na le-tem. V komunah je Serenissimo in njen solni magistrat zastopal t. i. solni pisar, ki je bil prav tako zadolžen za merilce soli, medtem ko so bile komune in lastniki solin zastopani s strani članov Kolegija XX za sol in *scontri*.⁴⁸

Piranski kolegij XX za sol je s Serenissimo na vsakih pet ali deset let sklenil nove pogodbe o proizvodnji soli. Te so se poleg dejavnosti v solinah in dolžnosti solinarjev in lastnikov solin dotikale tudi cen soli, ki so bile s temi pogodbami določene za celotno

⁴⁶ Darovec, Solarstvo v severozahodni Istri, 2001, str. 72.

⁴⁷ Brglez, Zrno soli za imperij, 2005, str. 56, 57, 78, 80, 84.

⁴⁸ Bonin, Solne poti, 2009, str. 15.

desetletno obdobje.⁴⁹ Te pogodbe so načeloma predvidevale, da so lahko Pirančani obdržali sedmino soli, medtem ko sta bili približno 2/3 z obveznim odkupom prodani Benetkam in to po ceni, občutno nižji od tržne. Kolegij XX je po letu 1470 sestavljalo 13 članov mestnega Velikega sveta in sedem predstavnikov ljudstva. Vsi ti so morali biti lastniki solin.⁵⁰

Beneško omejevanje tako proizvodnje kot prodaje soli se je kazalo v regulaciji letne porabe soli – 5 kg na osebo, staro vsaj 10 let. Prav tako so določali, koliko soli lahko porabijo peki, ribiči, sirarji, mesarji in gostilničarji pri svojem delu. Bilo je celo določeno, koliko soli je potrebne za soljenje specifične vrste rib – na primer za nekaj manj kot 3000 kg sardel je bil potreben star soli.⁵¹

Na sredozemskih solinah obstajata, glede na podnebne razmere, dva sistema pridobivanja soli. Tam kjer je bilo malo dežja, kot na primer v severni Afriki, Grčiji, Siciliji itd., so sol pobirali enkrat do trikrat letno. Severneje, oziroma tam, kjer je bilo deževnih dni več, so sol pobirali vsak dan ali na nekaj dni. Tak sistem je bil uveljavljen tudi na severno jadranskih solinah, med njimi v Piranu.⁵²

Piranske soline so se delile na tri predele: Strunjanske soline, Soline Fazan v Luciji in Sečoveljske soline, ki so se delile naprej na predela Lera in Fontanigge. Obenem so se Sečoveljske soline delile tudi na visoke in nizke, glede na svojo lego.⁵³

Naravnogeografske danosti

Za izgradnjo solinarskega obrata, kakršen je bil prisoten na današnji slovenski obali, so sprva potrebni primerni pogoji. Potrebne so bile nizke obalne ravnice z vodotesno, ilovnato podlago, dovolj visoka koncentracija soli že v sami morski vodi, pogosto visok zračni tlak ter sušno in toplo podnebje. Slednje je bilo še posebej pomembno v obdobju sezone, pomenilo pa je dovolj vetra in sonca, da voda hitro izpari. Pomembna pa je bila tudi prometnogeografska lega, saj so morale biti soline enostavno dostopne tako po morski kot po kopni strani. Poleg tega je bila seveda pomembna izučena delovna sila in dobra organizacija le-te.⁵⁴ A posvetimo se najprej naravnim danostim in pojavom, ki najbolj vplivajo na primernost nekega območja za solinarstvo in uspešnost le-tega.

⁴⁹ Bonin, Muzej Solinarstva, 2006, str. 6.

⁵⁰ Darovec, Solarstvo v severozahodni Istri, 2001, str. 73, 76.

⁵¹ Star soli je 66,78 kg. Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 301.

⁵² Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 37.

⁵³ Bonin, Muzej Solinarstva, 2006, str. 6.

⁵⁴ Bonin, Solne poti, 2009, str. 10.

Najbolj osnoven pogoj je primeren relief in podlaga. Za izgradnjo solin morajo biti na voljo obsežne obalne ravnice z nepropustno kamninsko podlago in plitvo morje. Večina solin na ozemlju današnje slovenske obale je bilo zgrajenih v zalitih spodnjih delih dolin rek kot so Rižana, Badaševica, Dragonja in Drnica. Te reke s seboj nosijo material iz flišnih gričevij Istre in ga odlagajo ob izlivu v morje. Na ta način te ravnice sčasoma rastejo tako na račun morja kot tudi v višino. Dragonja na primer, vsako leto nanosi za približno 3 mm naplavin. To nanese, da je dno dolin Drnice in Dragonje pod vasjo Dragonja danes za 1,5 do 2 m višje kot je najverjetneje bilo v rimski antiki. Danes je naplavna ravnica Dragonje, kjer se med drugim nahajajo piranske soline, velika približno 13 km², nekaj več kot polovico tega, pa dejansko pokrivajo soline.⁵⁵

Drugi najpomembnejši dejavnik so vode: morje in reke. V prid piranskemu zalivu (kar se tiče pridelovanja soli) gre to, da je relativno zaprt in se zato voda bolj segreje. Povprečna slanost je 35 ‰, kar je malo boljše kot običajnih 33 ‰, a žal pogosto niha – še posebej v toplih mesecih, ko bi bila višja slanost najbolj zaželena je bližje 33 ‰ kot 35 ‰. Na slanost vplivata tudi Dragonja in Drnica, ki pa sta hudourniški reki in k sreči najmanj vodonosni ravno poleti. Bolj kot reke na delo v solinah vpliva bibavica. Plimo so solinarji izkoristili za dovajanje vode v bazene, oseko pa za njeno odvajanje. Po drugi strani pa so lahko ekstremne plime povzročile poplave solin in veliko uničenje, še posebej v obdobjih, ko so bile soline, predvsem nasipi, že sicer slabo vzdrževani, kot na primer na koncu 18. stol. Pogosto je poplavljal tudi Dragonja, še posebno do regulacije njene struge v 20. stol. Zaradi konstantne nevarnosti poplav so tako morali ves čas skrbno vzdrževati nasipe in graditi nove. Poleg vseh vrst voda, ki so bile pomembne za soline pa so imeli izjemen pomen tudi izviri pitne vode, a ti iz malo drugačnega razloga. Niso tako direktno vplivali na soline temveč bolj na življenje solinarjev. Odsotnost pitne vode je predstavljala enega glavnih problemov za solinarske družine. Večino časa so bile glavni vir vode Fontanele pri Savudriji, kjer je bilo več vrelcev.⁵⁶

Zelo pomembna za izparevanje sta bila poleg sonca tudi suh veter in pa visok zračni tlak, saj pri nizkem tlaku slana voda slabše izpareva kot sladka. Seveda pa ne gre zanemariti pomena posamičnih mikroklim na uspeh določenih solin in neuspeh drugih. Tako je bila mikroklima pri Kopru in Miljah precej slabša od tiste pri Piranu, kar je pripeljalo do tega, da so bile najprej miljske in nato kopske soline opuščene – dolgo pred piranskimi.⁵⁷

⁵⁵ Ogrin, Prispevek k poznavanju fizičnogeografske podobe, 2000, str. 254, 255.

⁵⁶ Ogrin, Prispevek k poznavanju fizičnogeografske podobe, 2000, str. 255–258.

⁵⁷ Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 38, 39.

Tehnologija v solinah

Sol je vseprisotna v naših življenjih in seveda nujno potrebna še v mnogih drugih dejavnostih kot samo prehrani. A sama pridelava soli je prav tako kompleksna in dodelana kot njena uporaba.

Glavni prelom v tehnologiji pridelave soli pri nas se je zgodil v dvajsetih letih 14. stoletja, ko so prenovili soline po paškem sistemu. Od tedaj naprej so pridobivali čisto belo sol, brez primesi blata, ki je imela zato boljši okus. S posebnim postopkom so na dnu kavedinov vzgojili *petolo* – sloj mikroorganizmov, ki je ob izločanju soli iz vode reagiral tako, da je ločil kristale soli od ilovice. Viri iz druge polovice dvajsetih let 14. stol omenjajo paške solinarje, ki so delali v Piranu in v soline vpeljali svojo tehniko dela.⁵⁸ Še vedno pa je bilo treba počakati približno 5 let, da so se tla utrdila, preden so sol lahko pridelovali s polno zmogljivostjo.⁵⁹

Soline so bile razdeljene na solne fonde, vsak izmed njih pa na več bazenov.⁶⁰ Način je bil v bistvu tak, da so solinarji spustili morsko vodo v sistem prej pripravljenih bazenov in jo med izhlapevanjem, ko je bila koncentracija soli dovolj visoka, prečrpavali iz enega bazena v drugega, dokler ni naposled dosegla kristalizacijskih bazenov. Tam so sol lahko postrgali s tal in pobrali, ko je naposled kristalizirala. Viri iz prve polovice 14. stoletja razkrivajo, da je bila vsaka osnovna solinska celica obdana z 1,5 do 2,5 m visokim in 2 do 3,5 m širokim nasipom, narejenim iz zemlje, kamenja in vej, na njegovi notranji strani pa je okoli vseh bazenov tekel kanal, v katerega so najprej spustili morsko vodo. Znotraj so bili bazeni med seboj ločeni z nasipi, vodo pa so iz enega v drugega spuščali s sistemom zapornic, ročnih in vetrnih črpalk⁶¹ ter kanalov. Po poznosrednjeveških podatkih naj bi imeli tri vrste bazenov za izhlapevanje v katerih se je koncentracija soli večala, in zadnje, kristalizacijske bazene ali kavedine, v katerih so se kristali soli končno izločili in bili lahko pobrani.⁶² Izločanje soli so lahko pustili, dokler solnica ni dosegla 30°, saj bi se pri večji koncentraciji iz vode lahko začele pospešeno izločati magnezijeve soli, kar bi znižalo kvaliteto pridelka.⁶³

⁵⁸ Mihelič, O začetkih piranskega solarstva, 1998, str. 342.

⁵⁹ Dr. Flavio Bonin, strokovnjak za soline, osebni vir.

⁶⁰ Pahor in Poberaj, Stare piranske soline, 1963, str. 13.

⁶¹ Vetrne črpalke so kasnejši izum in jih večino novega veka ne bi bilo videti. Pahor in Poberaj, Stare piranske soline, 1963, str. 32.

⁶² Mihelič, O začetkih piranskega solarstva, 1998, str. 340.

⁶³ Savnik, Problemi piranskih solin, 1965, str. 65.

Slika 1: Sečoveljske soline v 18. stoletju. Museum of Salt-making, str. 34. Provveditori al sal.

Izjemen pomen so imeli kanali ali *lide*, po namembnosti štirih različnih vrst. Prvi med njimi so bili mejni kanali vse okoli solin, ki so varovali soline pred dostopom živine in odvečno meteorno vodo ter slednjo tudi odvajali v morje. Za prevoz soli so bili najpomembnejši plovni kanali. Ti so bili primerno globoki, da so vanje lahko zaplule ladje z dovolj globokim ugrezom. Uporabljali so jih za prevoz soli iz solinarskih hiš v centralna skladišča ter dovoz potrebnih stvari v soline. Po potrebi se je tudi skozi njih odvajala deževnica. Kar se tiče samih solin so bili najpomembnejši dovodni kanali, nujni za dovajanje morske vode v solne fonde. Glavni dovodni kanal za Lero je bil enako imenovani *Lera*, za Fontanigge

pa trije kanali *Giassi*, *Curto* in *Pichetto*.⁶⁴ Niso se smeli uporabljati za odvajanje deževnice, saj se je ta lahko usedla na dno kanala in, ko so vodo ponovno spustili v bazene, škodovala s svojo premajhno koncentracijo soli.⁶⁵ Zadnja skupina so bili dovodni, odvodni in razdelilni kanali znotraj samih solnih fondov. Njihovo delo je bilo dovajanje vode iz enega bazena v drugega, dokler ni prišla do kavedinov in nato odvajanje vode v glavni odvodni kanal. Uporabljali so se tudi za odvajanje deževnice iz bazenov.⁶⁶ Za razliko od opisanega, pa v piranskih Fontaniggah niso imeli ločenih plovnih, glavnih odvodnih in dovodnih kanalov. Odlično so poznali in izkoriščali *bibavico*, da so lahko uspešno odvajali deževnico in dovajali svežo morsko vodo. Odvodni kanal je bil narejen tako, da je imel zapornico, ki se je ob oseki zaradi večjega pritiska iz kanala odprla in spustila vodo ven, medtem ko je ob plimi ostala zaprta.⁶⁷

Solni fondi so bili sestavljeni iz različnih vrst bazenov, med katerimi niso bili vsi prisotni v vsakih solinah. Bili so razdeljeni na bazene za izparevanje in bazene kristalizacije. V prvih so vodo spravili iz gostote 3,5–3,8° Bé do gostote 25° Bé, v drugih pa do 30° Bé. Pomembna funkcija izparevalnih bazenov pa je bila tudi, da so se v njih odlagale organske in anorganske nečistoče in težke kovine.⁶⁸ Obstajali so sledeči tipi bazenov: *fossado*, *moraro del fossado*, *moraro de meso* (fondon), *soracorbolo*, *corbolo*, *servidor* in *cavedin*. Prvi bazen, *fossado* je načeloma služil dvema ali več solnim fondom in je bil namenjen prvemu črpanju vode oziroma za rezervo vode. V starejših obdobjih je bil brez posebne oblike, nato pa v pravokotni obliki in obliki črke L. Naslednji bazen je bil *moraro del fossado*, kjer voda izhlapeva prvič, drugič pa v bazenu *moraro de meso*. Tretjič je voda izparevala v bazenu *soracorbolo*, ki je bil občutno boljše vzdrževan kot prejšnji bazeni, saj je bilo treba poskrbeti, da voda iz njega ne bi zašla nazaj v prejšnje bazene. Bazenom za četrto izparevanje, *corbolom*, so sledili bazeni petega izparevanja *servidori*. Te so delili drug od drugega nizki nasipi v obliki prevrnjene črke V. *Cavedine* so od ostalih bazenov ločili lepo narejeni nasipi, dovolj široki za hojo, kjer se je odlagala pobrana sol in po katerih so jo odnašali v hišna skladišča.⁶⁹

Kavedini (*cavedini*), so bili najpomembnejši bazeni, saj so bili ti tisti, v katerih je sol kristalizirala. Zaradi tega so bili načeloma najboljše vzdrževani. Bili so, kot *servidori*,

⁶⁴ Ogrin, Prispevek k poznavanju fizičnogeografske podobe, 2000, str. 258.

⁶⁵ Pahor in Poberaj, Stare piranske soline, 1963, str. 15.

⁶⁶ Ogrin, Prispevek k poznavanju fizičnogeografske podobe, 2000, str. 258.

⁶⁷ Pahor in Poberaj, Stare piranske soline, 1963, str. 17, 27.

⁶⁸ Bonin, Solne poti, 2009, str. 11, 12.

⁶⁹ Pahor in Poberaj, Stare piranske soline, 1963, str. 22–28.

pravokotne oblike, a nekoliko manjši od njih, saj je bilo potrebnega manj prostora za kristalizacijo kot za izhlapevanje. Vsak kavedin je imel dve *fossi del cavedin*, navadno polkrožne oblike, ki sta bili namenjeni shranjevanju vode v času dežja in zimskega dela v kavedinih. V eno *fosso* so spravljali vodo, ki še ni kristalizirala, v drugo pa tisto, ki že je. Da bi voda v njih ostala čista, sta bili obdani z deskami. Kavedine so zapirale majhne zapornice imenovane *bochele*, ki so bile z vseh strani zadelane z glino, da voda ne bi tekla skozi.⁷⁰

Izgradnja novih solin je bila že vnaprej načrtovana. Opis gradnje solin v prvi polovici 14. stol. v Strunjanu omenja, da so najprej dali ograditi del močvirja. Nasip bi moral biti visok 5 čevljev. Del zunanjega nasipa, obrnjen proti morju, bi moral biti debel 10 čevljev, ostali deli pa 6. Zgrajen naj bi bil znotraj iz vejevja, zunaj pa iz kamenja. Tudi sicer so bili nasipi po navadi zgrajeni iz vejevja, kamenja in zemlje.⁷¹ Njihova funkcija je bila pomembna, zlasti kar se tiče varovanja solin pred poplavami z morske ali rečne strani, bili pa so uporabni tudi za prehodnost in delitev solnih fondov med seboj.⁷² Da bi preprečili blatu (ki je lahko oviralo plovo in umazalo sol) vdor v dovodne kanale, so bili ti pogosto obzidani in tako tvorili do dva metra široke poti. Nasipi so tudi sicer služili temu namenu – bili so poti, ki so med seboj povezovalе bazene, fonde in vodile do solinarskih hiš.⁷³

Solna letina je trajala približno pet mesecev, od konca aprila do konca septembra. Ko je prišla solnica v kristalizacijske bazene, se je sol v piranskih solinah načeloma pobirala dnevno. To so lahko za več dni prekinila deževja, saj je po koncu padavin trajalo nekaj časa, da je voda spet dosegla primerno slanost.⁷⁴ Vzdrževanje solin se je začelo že nekaj dni po koncu sezone. Pregledati so morali nasipe, lesene pregrade in bazene. Marca ali aprila je sledilo teptanje jarkov in bazenov za kristalizacijo. Pripravljanje solin za novo sezono je od solinarja zahtevalo vsakodnevno delo.⁷⁵

Proces pridelave soli

Večina solinarjev je bila Pirančanov, ki so se v času sezone skupaj s celo družino preselili v soline. Načeloma so sami opravljali ves proces od začetka do konca in tudi vzdrževali solne fonde. Živel so v solinarskih hiškah, ki so večinoma obenem služile kot

⁷⁰ Pahor in Poberaj, Stare piranske soline, 1963, str. 27–30.

⁷¹ Mihelič, O začetkih piranskega solarstva, 1998, str. 342.

⁷² Ogrin, Prispevek k poznavanju fizičnogeografske podobe, 2000, str. 255.

⁷³ Pahor in Poberaj, Stare piranske soline, 1963, str. 19.

⁷⁴ Savnik, Problemi piranskih solin, 1965, str. 65.

⁷⁵ Mihelič, O začetkih piranskega solarstva, 1998, str. 342.

začetni prostor skladiščenja soli. Vsakoleten odhod Pirančanov v soline konec aprila (najpogosteje 25. aprila) je bil velik praznik, ki se ga je udeležilo mnogo ljudi in je odprl sezono.⁷⁶ Šele pred prvo svetovno vojno in kasneje so bili poleg oziroma namesto Pirančanov v solinarstvu udeleženi tudi okoliški kmetje.⁷⁷

Delo v času sezone je potekalo na sledeč način: solinar je v začetku svojega dela vodo najprej spustil v jarek, nato pa jo prečrpaval in pretakal iz bazena v bazen, ko je dosegla dovoljšno slanost. Ko so se kristali soli v kavedinih izločili, je solinar spustil odvečno vodo ven in lahko po kaki uri sušenja postrgal kristalizirano sol z dna bazena.⁷⁸ Tudi med pobiranjem soli je slanica ostala v bazenu, saj bi se sicer kavedin posušil in sol zlepila. Prav tako bi bilo pobiranje suhe soli, ki bi bila tudi bolj groba, škodljivo za petolo.⁷⁹ Solna žetev je, če je bilo po sreči, potekala vsak dan ali vsakih nekaj dni. Če je bilo vreme torej dobro, so lahko v enem dnevu pobrali sol v vseh kavedinih enega fonda, ki je imel, če je bil majhen, med 8 in 12, če je bil velik, pa med 28 in 32 kavedinov. Čez noč so napeljali v kavedine težko vodo iz servidorov, naslednji dan pa se je postopek nadaljeval. Da se na gladini ne bi naredil solni cvet, tanka skorja, ki bi onemogočala kristalizacijo, so kavedin polivali.⁸⁰ Solni cvet je lahko nastal tudi, če je prišlo do prevelikih sprememb v temperaturi vode. Če je do tega prišlo, je bilo treba skorjo čim prej razbiti.⁸¹ Kadar je bilo treba vodo zaradi dežja spraviti, so jo v kavedin znova zlivali na svitek iz ostrolistnega beluša, ki je preprečil, da bi voda poškodovala dno kavedina. Na deževne dni, kot je bilo omenjeno že prej, ni bilo žetve, če je bilo oblačno, pa so lahko pobirali na nekaj dni ali samo iz vsakega drugega kavedina.⁸² Pobrano sol so pokrivali z rogožami v samih solinah, jo nato odpeljali v kleti solinarskih hiš in naposled v skladišča, ne pa vedno vse od naštetega.⁸³

Žetev soli so po podatkih s sredine 20. stoletja navadno opravljale tri osebe. Solinar je že po otipu vode in njeni barvi (glede na to kako temno oranžna je bila) lahko ocenil, kdaj bo prišlo do kristalizacije. Slanost pa so lahko prav tako ugotavljali s krompirjem. V prvi fazi žetve, za tem ko je prišlo do kristalizacije, so sol potiskali proti sredini iz ožje stranice kavedina. Navadno so to delale ženske. Nato so moški nadaljevali s potiskanjem soli v središče z daljšimi grebljami, nato pa od središča proti nasipu ob robu kavedina. Tretja oseba,

⁷⁶ Savnik, Problemi piranskih solin, 1965, str. 71.

⁷⁷ Pahor in Poberaj, Stare piranske soline, 1963, str. 13.

⁷⁸ Pahor in Poberaj, Stare piranske soline, 1963, str. 46–59.

⁷⁹ Dr. Flavio Bonin, strokovnjak za soline, osebni vir.

⁸⁰ Pahor in Poberaj, Stare piranske soline, 1963, str. 46–59.

⁸¹ Bonin, Solne poti, 2009, str. 12.

⁸² Pahor in Poberaj, Stare piranske soline, 1963, str. 46–59.

⁸³ Mihelič, O začetkih piranskega solarstva, 1998, str. 343.

po navadi močnejši moški, je nato začel strgati sol proti nasipu in jo spravljati v kupčke. Tam kjer je bilo treba stopiti v kavedin, so uporabljali *taperine* t.i. lesene natikače, da ne bi poškodovali dna. Ko se je sol vsaj malce odcedila, so jo dvignili na nasip, kjer je počakala na premik v solinarske hiše ali osrednja skladišča. V hišna skladišča so sol nosili na ramenih v *nečkah*.⁸⁴

Izjemen vpliv na delo v solinah sta imela tudi bibavica in vreme. Kar se tiče bibavice, ki so jo izkoriščali za spuščanje vode iz bazena v bazen oziroma jarek, so bili v veliki meri pozorni na delovanje Lune. Imeli so način predvidevanja bibavice glede na ugotavljanje starosti Lune. To ni bilo povsem natančno, a so vendarle lahko, z napako največ dobre ure, določili kdaj bo nastopila plima ali oseka. Opazovanje Lune pa je bilo pomembno tudi, ker je bila ena izmed pokazateljev vremena. Poleg opazovanja Luninih kolobarjev so uporabljali preprost barometer, narejen iz trupla ptiča vodomca selivca, ki so ga obesili na strop v solinarski hiši, in vetrovnice v kombinaciji z rastlinico *Erodium malacoides*, ki se je obračala po vetru. Vetrovnica je bila pomembna, ker so glede na veter, ki je pihal, lahko sklepali na prihajajoče vreme. Znali pa so tudi oceniti, kakšno bo vreme z opazovanjem oblakov s prostim očesom. Denimo tako meglice kot oblaki nad rtom Savudrije so napovedovali dež, medtem ko oblaki na vzhodu niso bili nevarni itd. S tem so bili povezani številni pregovori kot: »Bianco de matina, bon tempo se incamina,« ki obljublja, da bo po beli jutranji zarji sledil lep dan.⁸⁵

Seveda pa je bilo veliko dela tudi izven sezone. Po koncu sezone so iz kavedinov najprej spustili težko vodo, jo nadomestiti z mešano in nato slanost postopoma nižali dokler ni dosegla slanosti in gostote morja. Ko je bilo to opravljeno so kavedine osušili, poravnali dno in popravili nasipe. Bilo je zelo pomembno, da voda v kavedine ni prihajala od drugod, saj bi to preprečilo kristalizacijo. Utrjevanje nasipov se je začelo proti koncu zime, ko so na nasipe najprej nabili grobo blato, nato pa še finejše. Kjer je bilo dno previsoko, so ga prirezali s posebnimi kovinskimi lopatami, nato stolkli, poravnali s kanelo in nato s kamnitim valjem. V prenizek del tal so spustili morsk vodo in potresli presejano suho blato. To so pustili mirovati kak teden, dokler ni bilo vse dobro razmočeno. Nato so vodo spustili stran, dno znova poravnali s kanelo in ko se je posušilo, je sledilo še končno glajenje. Problem pri temu

⁸⁴ Pahor in Poberaj, Stare piranske soline, 1963, str. 50–53.

⁸⁵ Pahor in Poberaj, Stare piranske soline, 1963, str. 77–86.

je, da je za lepo belo sol, kot se jo je pridelovalo v obravnavanih solinah, nujno potrebna petola, ki so jo morali na novo poravnanih tleh znova vzgojiti.⁸⁶

Od 14. stoletja dalje, ko so tovrstno tehnologijo pripeljali s Paga, je bila petola ključna za pridelavo soli. Ob primerni slanosti (5 do 6°) morska voda izloča mikroorganizme *Microrocoleus corium*, ki skupaj s kalcijevim karbonatom tvorijo tanko skorjo na dnu kavedina. Po podatkih iz prve polovice 20. stoletja so za petolo skrbeli na sledeči način: tam kjer je petola zamrla so solinarji spustili morsko vodo in posuli blato, to se je osušilo, zgladilo in nato so predel ponovno napolnili z morsko vodo. Ko je zrasla na dnu zelena plast, se je kavedine zopet osušilo, zgladilo in nato vanje spet spustilo vodo. Ta postopek se je nato še večkrat ponovil. Vedno, ko so bili kavedini posušeni, je moral solinar paziti, da niso bili preveč izpostavljeni burji in soncu, saj bi lahko razpokali, ali mrazu in ledu, zaradi katerih bi lahko petola zamrla. Prav tako petola ni smela priti v kontakt z dežjem oziroma sladko vodo, zaradi katere lahko zgrije. Okoli 5 cm vode je bilo zato vso zimo v kavedinih. Spomladi, v marcu, so začeli pospeševati rast petole. Kavedine so osušili, iz kanala prinesli črno blato, ga presegali in razmazali po dnu kavedinov in jih nato spet zalili z morsko vodo. To se je spomladi ponovilo dvakrat. Preden se je začela kristalizacija, so, da bi bila petola močnejša, počakali, da se je nanjo usedla še sadra,⁸⁷ ki je naravno prisotna morski vodi. Petola je občutljiva tudi na prehitro spreminjanje slanosti vode, zaradi česar lahko počrni. Ko se nanjo spusti sveža morska voda ali deževnica, pa se lahko na njej pojavijo črvički, od katerih lahko zgrije vsa petola.⁸⁸

Delovna razmerja in lastništvo

Tako za gradnjo kot popravilo solin in delo na njih v času solne sezone so lastniki solarn pogosto plačali najete delavce. Delavci v solinah pogosto niso bili obenem tudi lastniki solin. Odnosi so bili lahko različni: lastniki so lahko delali na svojih solnih obratih; lastniki so lahko uporabili najete delavce, ki so bili plačani z vnaprej domenjeno količino denarja in soli; lahko je lastnik prepustil solinarju solarno v zameno za vnaprej določeno količino soli; lahko se je ustvaril družabniški odnos, kjer so solinarji za leto ali več soline od lastnikov najeli, sami pridobivali sol in skrbeli za vzdrževanje. Po poznosrednjeveških podatkih so bili najpogostejši spolovinski dogovori, kjer je solinar dobil vnaprej določeno mezdo in tri sedmine pridelka

⁸⁶ Pahor in Poberaj, Stare piranske soline, 1963, str. 35–49.

⁸⁷ Sadra je kalcijev sulfatni mineral, na otip mehek in drobljiv. Pri segrevanju se iz nje dobi mavec.

⁸⁸ Pahor in Poberaj, Stare piranske soline, 1963, str. 36–40.

(enako kot lastnik), s tem da je šlo razmerje delitve soli pogosto v prid solinarju. Lastnik je pogosto tudi priskrbel potrebno orodje za delo. Kljub temu, da so pri spolovinskih odnosih solinarji dobili tri sedmine soli, pa so morali glede na večino dogovorov dobiti od lastnikov dovoljenje za prodajo soli. Tako se je uveljavil sistem dvojne kontrole, ki je preprečeval, da bi se sol prodajalo na črno in tihotapilo. Najemnik prav tako ni smel zapustiti solin brez vednosti lastnika. Pri sklepanju dogovora so lahko uporabili poroka, ki je lastniku jamčil za najemnika. Kljub temu, da so delo načeloma opravljale cele solinarske družine, pa so se celo najemniki morali kdaj poslužiti še dodatne plačane pomoči ali si vzeti družabnike.⁸⁹

Če upoštevamo dejstvo, da so nekateri najemniki sprejemali v najem več solarn enega ali več lastnikov, se da sklepati da najemnik ni bil nujno (oziroma vedno) tudi dejanski solinar, ki je prideloval sol. Lahko je bil preprosto organizator dela v solinah. Solinarji so se v nekaterih primerih ukvarjali tudi s trgovino, kreditnimi posli in poljedelstvom, še posebej izven sezone.⁹⁰

V vicedominskih knjigah, ki so popisovale imetje in prehajanje le-tega med lastniki, so bila med nepremičninami najpogostejši poleg hiš še vinogradi, oljčni nasadi in seveda solna polja. Ob poroki doktorja umetnosti in medicine Florina de Zacharia in hčere Apollonia de Apollonio leta 1583 je na primer oče nevesti med drugim predal v last štirideset solnih bazenov v Sečovljah. Solne bazene so zelo pogosto kupovali ali prodajali, večinoma po več hkrati. Bili so tudi predmet kupčije z najvišjo zabeleženo ceno. Thadei Bonifacio in Zuan Piero Venerio sta konec 16. stol. zamenjala osemnajst kristalizacijskih bazenov s hišo v Sečovljah za osem kristalizacijskih bazenov s hišo v Strunjanu, oljčni nasad in nekaj vinogradov, eden izmed katerih je imel še pripadajočo hišico. Celotna kupčija je bila vredna 525 dukatov.⁹¹

Površina solin

Piranske soline so se nahajale v Strunjanu, Fažanu in pa v Sečovljah. Slednje so bile največje in razdeljene na Lero in Fontanigge. Leta 1594 so imele Sečoveljske soline 2187 kavedinov, leta 1791 pa kar 4020. Za primerjavo – leta 1594 so imele soline v Strunjanu 173 kavedinov in v Fažanu 346, leta 1791 pa 157 in 307.⁹²

⁸⁹ Mihelič, O začetkih piranskega solarstva, 1998, str. 344–345.

⁹⁰ Mihelič, O začetkih piranskega solarstva, 1998, str. 345.

⁹¹ Brglez, Zrno soli za imperij, 2005, str. 103, 112, 161, 162, 188.

⁹² Darovec, Solarstvo v severozahodni Istri, 2001, str. 86.

Kar se tiče velikosti v hektarjih, pa je površino solin malce težje oceniti. Glede na beneško omejitev solne pridelave leta 1375 na 3500 modijev soli letno in dejstvo, da se je na kvadratni meter solin pridelalo približno 2,3 kilograma soli, bi bilo sklepati, da so Piranske soline tedaj pokrivalo površino približno 140 ha. Podatek iz prve polovice 14. stol pravi, da je bil posamezen v Fažanu fond velik približno 447,5 m (234 palic). To se sklada tudi z velikostjo piranskih solin v začetku 20. stoletja, ko naj bi bila povprečna solarna velika približno 120 arov. S posameznim kristalizacijskim bazenom v velikosti približno 100 m² je taka solarna torej morda imela okvirno med 12 in 20 kristalizacijskih bazenov. Obenem pa podatki iz približno istega časa omenjajo, da naj bi imel posamezen obrat v Fažanu 42 kavedinov, kar je sicer smiselno, ker je deljivo s 7 in bi to olajšalo komuni prejem sedmine soli, ki ji je pripadala. To bi sicer pomenilo, da je bila posamična solarna velika kar med 269 in 403 ari.⁹³

Količina in kakovost pridelane soli

Če gledamo na celotno površino jadranskih solin, se ocenjuje, da bi bilo lahko na kvadratni meter pridelanih približno 6 kg soli v solni sezoni. V resnici, seveda, se je sol pridobivala samo na majhnem delu celotne površine solin (med osmino in desetino), v solnih bazenih kavedinih. To je bilo veliko manj naporno, kar se tiče delovne sile, poleg tega pa sta bila lažja nadzor in skrb za bazene, da so ti lahko zagotovili kvalitetno in čisto sol.⁹⁴

Kljub temu, da piranske soline niso bile večje od koprskih, pa so bile precej bolj donosne. Na njih je bilo pridelane vsaj dvakrat več soli. Razlogi za to so v glavnem različna mikroklima, ugodnejše ostale geografske danosti, globina kavedinov in morda tudi razlike v velikosti kavedinov.⁹⁵

Plast soli na dnu kavedinov je bila načeloma debela nekaj manj kot 2 cm. Glede na to, da so Benečani v drugi polovici 14. stol. ocenjevali, da se v posameznem kavedinu pridelala 2 modija⁹⁶ soli letno, bi to ob predpostavljeni velikosti kavedina en ar, pomenilo, da se je na kvadratni meter kristalizacijskega bazena pridelalo približno 19 kg soli.⁹⁷

V 17. stol., med leti 1637 in 1685, z maloštevilnimi manjkajočimi leti vmes, in v 18. stol. med leti 1730 in 1734 ter 1735 in 1739, se najdejo popisi količine pridelane soli v Piranu.

⁹³ Mihelič, O začetkih piranskega solarstva, 1998, str. 340–343.

⁹⁴ Bonin, Solne poti, 2009, str. 11, 12.

⁹⁵ Darovec, Solarstvo v severozahodni Istri, 2001, str. 85.

⁹⁶ En modij je približno 801 kg.

⁹⁷ Mihelič, O začetkih piranskega solarstva, 1998, str. 343.

Kljub temu, da je bil v tem obdobju dovoljen letni maksimum 5200 modijev, pa so lahko, če so neko leto pridelali premalo, to v kasnejših nadoknadili tako, da so pridelali več.⁹⁸ Poleg tega obstajajo tudi podatki o pridelavi soli iz devetdesetih let 18. stol., omenjeni v knjigi Darka Ogrina *Podnebje slovenske Istre*.⁹⁹ Pred letom 1637 Serenissima ni omejevala količine pridelane soli, kar je najverjetneje razlog da le-ta ni bila zabeležena.¹⁰⁰ Glavna povzročitelja slabe letine sta bila slabo vreme in neprimerno vzdrževanje. Med leti 1637 in 1685 so limit pridelave presegli 19-krat, medtem ko ga 26-krat niso. Najboljša letina od tega je bila leta 1685, ko so pridelali 10.537 modijev soli, medtem ko naj bi leta 1718 pridelali kar okoli 12.000 modijev soli. Eden izmed razlogov za slabo letino in slabo vzdrževane solarne, je bil, da so solinarji pogosto dobili premalo denarja za vzdrževalna dela in zato tega niso želeli delati sproti, denar pa so menda porabili raje za urejanje vinogradov, kmetij in popravilo ladij.¹⁰¹

Beneške oblasti so dovolile pridelavo 2 modijev soli na kavedin, s tem da so lahko v dobrih letih pridelali tudi 4 ali še več. Zaradi svoje potrebe po nadziranju trga so se Beneške oblasti proti prevelikemu pridelku borile s tem, da so providurji prepovedali vsakodnevno pobiranje soli. Če so kmalu v sezoni dosegli letni limit, so sezono prej zaključili; če so bila skladišča polna so morali v skladu s predpisi odvečno in slabšo sol zmetati v morje.¹⁰²

Po letu 1749 so ukinili omejevanje pridelave soli glede na skupni pridelek in so namesto tega uvedli omejitev za vsak kavedin. Soline so v drugi polovici 17. in prvi polovici 18. stoletja doživljale občutno krčenje, kar je najmanj zadelo ravno piranske soline, ker so bile najbolj zanimive za Benečane. V drugi polovici 18. stoletja so jim nudili največ sredstev za prenovo, še posebej Sečoveljskim solinam. Nov razcvet pa so ne samo piranske ampak tudi soline pri Miljah in Kopru doživele, ko so leta 1797 prešle pod avstrijsko oblast.¹⁰³

⁹⁸ Bonin, *Belo zlato krilatega leva*, 2016, str. 191–195.

⁹⁹ Ogrin, *Podnebje Slovenske Istre*, 1995.

¹⁰⁰ Darovec, *Solarstvo v severozahodni Istri*, 2001, str. 75.

¹⁰¹ Bonin, *Belo zlato krilatega leva*, 2016, str. 191–195.

¹⁰² Bonin, *Belo zlato krilatega leva*, 2016, str. 191–195.

¹⁰³ Darovec, *Solarstvo v severozahodni Istri*, 2001, str. 85, 89.

*Copie bratte dalli libri de Sali esistenti nel Publico Archivio di Livorno come
segue*

1637

@ 159 *L'anno Offitio del Sal di Venetia per conto de Sali
consegnati L'anno presente d. d. adi 28 Feb: a se
med: A cento e cinq: di mille due cento e tredici
di 15: 7 per l'importar de Sali Moza diece mille
Seltanta otto: 7 de St: 15 il Mozo consegnati
L'anno puto a suoi Ministri da Patroni e Salinieri
di Saline a ragion di A 15: 10 il Mozo conforme
il corrente Mercato Val — — — — — A 15 62 13: 15: 9*

Slika 2: Zapis o količini pridelane soli za leto 1637. SI PAK PI 225, Soline Piran, t. e. 18, Conto de Sali consegnati all' anno 1637 fino all' anno 1685.

Fotografija prikazuje popis pridelane soli za leto 1637, ko so pridelali 10.078 modijev soli, ki se je prodajala po 15,5 lir na modij. To je bilo eno izmed boljših zabeleženih let glede na količino pridelave v obdobju, za katerega je bil dokument napisan (1637–1685). Količine pridelka tega leta niso presegli več kot dvajset let. Pridelana sol je tudi skoraj dvakratno presegala omejitev solne pridelave, preveč pridelane soli pa je bilo tudi v letu za tem. Šele leta 1639 so pridelali manj kot 5200 modijev, in sicer 3902 modijev.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 193

Nakup, prevoz in skladiščenje soli

Vse tri procese, nakup, prevoz in skladiščenje, sta skušali komuna in Benetke strogo nadzorovati. Beneška monopolizacija ni zadevala samo proizvodnje soli, bili so tudi eden glavnih odjemalcev le-te. Zaslужki od prodaje soli so srednjeveški Piran naredili vplivnejši in bogatejši, kot bi bil sicer. Nadzor nad izvozom je imel piranski podestat, ki pa je zgolj delal po navodilih Benetk. Prodaja je bila dvojno ali trojno nadzorovana in obdavčena, sol pa naj bi se pri tem natančno merila z merami iz Benetk. Plačilo je bilo pogosto vnaprejšnje, količinsko pa se je sol prodajalo tako na drobno kot na debelo, ampak večinoma po modij ali dva.¹⁰⁵

V beneškem času so za merjenje soli uporabljali predvsem modij in star. Modij je bil v uporabi v trgovini na debelo in pri natovarjanju ladij, trgovina na drobno pa je za osnovno mero uporabljala star ali libro.¹⁰⁶ Do problemov pri merjenju je prihajalo, ker je bila mera, *mecena*,¹⁰⁷ prostorninska, kar je privedlo do razlik zaradi različne vlažnosti in zrnatosti soli. To so sicer do neke mere upoštevali – en modij je tako sestavljalo 24 mecen uležane soli ali pa 26 mecen vlažne soli, ampak tudi volumen samih mer ni bil povsod enak. Vseeno so mecene sproti pregledovali in jih takoj zamenjali, če so bile obrabljene ali poškodovane.¹⁰⁸

Od vseh mest slovenske Istre je bilo po podatkih z začetka novega veka v Benetke izvoženo daleč največ piranske soli. Medtem ko so je Pirančani lahko le 1/3 prodali v zaledje in je šlo vse ostalo Benetkam, pa sta bila Koper in Milje, kar se tega tiče, precej na boljšem – Koper je lahko v zaledje prodal 9/10, Milje pa 7/8 soli.¹⁰⁹

Koper je bil tudi sicer glede prodaje soli v dobrem položaju že od leta 1182, ko je za 29 let dobil od beneškega doža privilegij pristanišča soli. To je pomenilo, da je imel na območju med Gradežem in Puljem izključno pravico do prodaje uvožene in pridelane soli v zaledje.¹¹⁰

¹⁰⁵ Mihelič, O začetkih piranskega solarstva, 1998, str. 346.

¹⁰⁶ Star je bil 156 liber, po letu 1724 pa 140 liber. En modij je znašal 12 ali 13 starov.

¹⁰⁷ Mecena ali mezzena je prostorninska solna mera. Na vrhu je bila obdana z bakrenim obročem, da ne bi z obrabo postala nezanesljiva. Pri merjenju so upoštevali raženo mero. Bonin, Solne poti, 2009, str. 17, 31.

¹⁰⁸ Bonin, Solne poti, 2009, str. 31–34.

¹⁰⁹ Brglez, Zrno soli za imperij, 2005, str. 150.

¹¹⁰ Darovec, Solarstvo v severozahodni Istri, 2001, str. 72, 73.

Vrednost soli in solne pogodbe

Sol ni bila ena izmed dobrin, ki bi bila ogromno vredna. Prednosti trgovanja z njo so predvsem v tem, da je splošno uporabljana in potrebovana in jo zato kupujejo vsi ne glede na družbeni sloj in denarne zmožnosti. Istrske komune so večinoma same določale višino cen za najbolj vsesplošne prehranske potrebščine. To je bilo večinoma delo za posamezne mestne svete. Pri soli pa je bilo malce drugače, saj so bili Benečani tesno vpleteni v določanje cen.

Če primerjamo ceno kilograma soli v denaričih¹¹¹ s cenami drugih dobrin kot so pšenica, vino in olje (v kilogramih ali litrih), bi bila približna slika sledeča:¹¹²

	ok. 1550	ok. 1650	ok. 1740
sol	1,3	5,3	4,4
pšenica	26	44	55
vino			30
olje	110	140	

Trgovci so morali s Serenissimo sklepati zakupne pogodbe za sol, ki so določale odkupno, prodajno ceno in minimalno količino, ki naj bi jo trgovec prodal. Poleg tega so bila v teh pogodbah načeloma tudi druga določila, kot na primer zaščita s strani Serenissime pred konkurenco, katere izjeme dovoljujejo izpad prodaje soli (kuga, vpad osmanskega imperija), kaj se zgodi v primeru brodoloma in podobno. Tovrstne pogodbe so se najpogosteje sklepale za šest let in so bile pogosto večkrat obnovljene. Odkupna cena soli v njih se je večinoma gibala nekje med 103,4 lire na modij (14 dukatov in 14 grošev) in 83,2 lire na modij, 64,4 lire za turško ozemlje ali pa je bila celo enaka kot za Serenissimo: 19 lir in 5 soldov. Prodajna cena je bila najpogosteje 109,2 lire za modij. Ker so Benečani poznali potrebe svojih ozemelj, so določali tudi, koliko soli je dobil posamezen kraj.¹¹³

Te cene so bremenili davki, mitnice in cena prevoza. Še posebej pa je bil, posebno za Pirančane, problem obvezni odkup soli s strani Beneške republike, ki je sol običajno kupila po precej nižji ceni od siceršnje. Leta 1362 so Benečani, z izgovarjanjem na tihotapstvo, predlagali spremembo v ceni, po kateri bi od piranskih solinarjev kupovali sol po 2 liri na modij in prodajali po 6 lir 4 solide (2 dukata). Tukaj je treba opozoriti, da so bile velike razlike med ceno obveznega odkupa, ceno, po kateri se je sol prodajala v komunah, cenami

¹¹¹ Glede na vrednosti denarja iz leta 1472 in razmerja med različnimi valutami v 18. stol. je 1 dukat = 6,2 lire = 64 soldov = 1488 denaričev. Darovec, Davki nam pijejo kri, 2004, str. 70–75.

¹¹² Darovec, Davki nam pijejo kri, 2004, str. 80.

¹¹³ Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 240–252.

soli v habsburškem zaledju in drugod, kar so načeloma določale zakupne pogodbe, in prodajo v Benetkah. Med letoma 1356 in 1517 je bila ustaljena cena modija soli kar 7 ducatov, tako v Benetkah kot v Piranu, nato pa se je cena približno za polovico zmanjšala. Ceni soli je seveda treba prišteti še potne stroške, ki pa so bili za prevoz soli iz Istre v 16. stoletju le 31 solidov za modij. Razlogi za veliko razliko v nabavni in prodajni ceni soli (v 15. stol. 4–6 lir za nabavno in okoli 7 ducatov za prodajno) so bili, poleg prevoza, ki je bil relativno poceni, tudi obdavčitev in beneška monopolizacija – beneški patriciji so lepo služili na račun soli.¹¹⁴

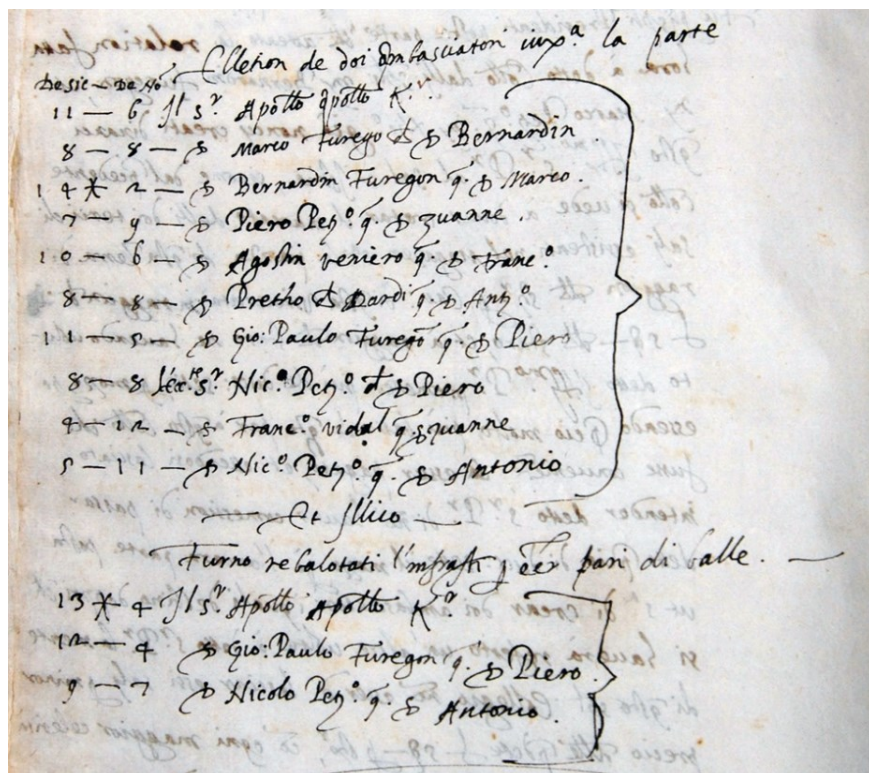
Še pomembnejše kot zakupne pogodbe, pa so bile solne pogodbe, ki so utrjevale Beneški monopol nad soljo in določale najpomembnejše vsebine od proizvodnje do prodaje soli. Sklepal jih je kolegij XX za sol, ki je zastopal piranske interese, z beneškim magistratom za sol, za obdobje 5 ali 10 let.¹¹⁵

Solne pogodbe so bile stvar intenzivnih pogajanj, kot je razvidno iz dokumenta *Sali – Provvedimenti, discussioni, regolamenti*. Pogajanja za solno pogodbo so potekala več mesecev, od septembra leta 1594, do pomladi 1595. Piranske interese so zastopali Apollonio de Apollonio, Piero Furigon in Agostin Veniero. Beneška stran je bila v prednosti že samo zato, ker so morali Piranski ambasadorji hoditi v Benetke, kar je bilo zanje drago. Predlogi Pirančanov so bili večkrat zavrnjeni in nato popravljeni ter ponovno predstavljeni Benečanom.¹¹⁶

¹¹⁴ Darovec, *Solarstvo v severozahodni Istri*, 2001, str. 72–75.

¹¹⁵ Bonin, *Belo zlato krilatega leva*, 2016, str. 55, 56.

¹¹⁶ SI PAK PI 225, t. e. 18, *Sali – Provvedimenti, discussioni, regolamenti*.

Slika 3: Voljenje predstavnikov. SI PAK PI 225, Soline Piran, t. e. 18, Sali – Provvedimenti, discussioni, regolamenti.

Tako kot solne pogodbe je bil tudi odkup soli (sicer pogosto prisoten kot eno izmed določil solnih pogodb) predmet neprestanih pogajanj med Benečani in Pirančani. Benečani so leta 1551 odkupno ceno znižali na 4 lire in 10 solidov, s tem da so popustili pri svojih težnjah po obveznem odkupu obeh, solinarske petine in komunske sedmine. Kasneje so bili Benečani sicer pri temu uspešnejši, so pa morali obenem odkupno ceno zvišati na 7 lir za modij ter omogočiti subvencijo solinarjem v vrednosti 6 lir, ki naj bi jo nakazovali vsakoletno v marcu, da bi lahko solinarji popravili in pripravili soline. Šlo je za posojilo, ki so ga solinarji vrnili v obliki svojega pridelka. Najbolj je zavrelo prav leta 1595, ko so Pirančani zahtevali, da se odkupna cena soli zviša na 20 lir, poleg tega pa so želeli, da se jim povrne pravica prostega razpolaganja z občinsko sedmino in solinarjevo petino pridelka. Benečani na to niso pristali ter so celo zagrozili z odvzemom pravic komune do sedmine soli, Pirančani pa so odgovorili z ultimatom, v katerem so sicer znižali zahteve, niso pa popustili. Naposled so Benečani le pristali na odkupno ceno v višini 14 lir na modij, vse ostalo pa je ostalo enako. Po letu 1625 se je že prej vedno bolj omejena petina pridelka, ki je pripadala solinarju, znižala na pol stara na kavedin, kar je bilo ravno dovolj za domače potrebe solinarjev in ni pustilo skoraj nič za prodajo.¹¹⁷

¹¹⁷ Darovec, Solarstvo v severozahodni Istri, 2001, str. 75, 76.

Slika 4: Solna pogodba 1625, SI PAK PI 225, t. e. 18, Sali 1625.

Cena soli v trgovini z zaledjem je zelo nihala glede na količino letine in zaradi drugih razlogov. Večino 16. stoletja se je cena gibala med 13 in 14 lirami na modij soli, medtem ko je na primer leta 1571 zaradi obilne letine cena padla na zgolj 3–5 lir na modij. V obdobjih, ko je prišlo do izpada zaslužkov v trgovini s Kranjci, so to Pirančani skušali nadomestiti na domačem trgu s prodajo soli za soljenje rib in oliv, a tudi tu je šel velik del zaslužka direktno Benečanom. Sol, ki so jo (v 17. in 18. stol.) Benečani v Piranu odkupovali v vrednosti 2–3 ducatov, so nato znotraj Istre komunom prodajali po dvojni ceni, kar pa je bilo za končne kupce zaradi davkov še dražje. Odkupna cena soli je po znanih podatkih med 16. in 18. stoletjem nihala med 7 in 30 lirami za modij, čeprav se je lahko spustila tudi dosti nižje (npr. 3–5 lir leta 1571). Višje cene so bile 19 in 20 lir na modij in značilne predvsem za kasnejša obdobja, predvsem po maloštevilnih znanih podatkih iz 18. stoletja, ko je bila prodajna cena v Istri celo do 6 ducatov. Tržna cena v Benetkah po drugi strani je bila 3,5–6 ducatov in sredi 17. stoletja celo do 190–290 lir. Leta 1577 je bila na primer odkupna cena 8 lir, prodajna v

Istri pa 13–14 lir. Leta 1571 je bila prodajna cena v Istri 3–5 lir, tržna v Benetkah pa 6 dukatov.¹¹⁸

Beneška republika je zaradi svojih koristi omejevala količino solnega pridelka v Piranu pa tudi drugje. S tem so se borili proti tihotapstvu, pazili, da ne bi bilo soli preveč za skladiščenje in seveda nadzorovali solni trg. Če bi količina soli presegla povpraševanje, bi se njena cena zmanjšala, s tem pa bi bili zaslužki manjši, medtem ko bi bili stroški prevoza in predvsem skladiščenja višji.¹¹⁹

Pobiranje soli in njena hramba v solinah

Skladiščenje in prevoz soli sta bila le zadnji del v procesu proizvodnje in priprave soli na trg, a zato nič manj zapletena in zamudna od ostalih. Sol je bilo potrebno posušiti in shraniti, dokler ni šla na trg.

Proces se je začel pozno spomladi – konec maja, ko so sol začeli pobirati. Zanimivo je, da so do 19. stol. v koprskih solinah pri pobiranju soli sodelovale predvsem ženske. Sol so najprej spravili na nasipe med kavedini, kjer se je odcedila, nato pa so pobrano sol shranjevali na za to določenih delih fonda ali še bolje v solinarskih hišah, kjer je bila sol bolj varna tako pred dežjem kot pred krajo.¹²⁰ Solinarske hiše so bile navadno zgrajene z dvojnimi vrati v skladišču – enimi v smeri proti kavedinom in drugimi v smeri kanala, tako da je bilo nošenje iz solin v hiše in nato odvoz iz hiš v javna skladišča čim enostavnejše.¹²¹

Sol so iz solinarskih hiš, kjer je bila shranjena, v javna skladišča vozili načeloma v jesenskih mesecih. Določene pogodbe so sicer predvidevale, da bi se sol takoj odvažala v skladišča, a to v realnosti preprosto ni bilo mogoče, saj ladje niso bile stalno na razpolago in se je sol morala odcediti.¹²² Kasnejši pravilnik za Piran je določal, da naj bi se sol začelo odvažati takoj, ko bi se je nabralo 1500 modijev. Zadolžili so celo javnega klicarja, da bi pozival solinarje in prevoznike, naj začnejo z delom.¹²³

Prevoz do lokalnih skladišč so opravljali domačini, pri prevozu do Benetk in drugih bolj oddaljenih lokacij pa so sodelovali tuji, večinoma beneški ladjarji.¹²⁴

¹¹⁸ Darovec, *Solarstvo v severozahodni Istri*, 2001, str. 76, 81, 83, 84.

¹¹⁹ Darovec, *Solarstvo v severozahodni Istri*, 2001, str. 75.

¹²⁰ Bonin, *Solne poti*, 2009, str. 17.

¹²¹ Bonin, *Muzej Solinarstva*, 2006, str. 13.

¹²² Bonin, *Solne poti*, 2009, str. 17.

¹²³ Bonin, *Belo zlato krilatega leva*, 2016, str. 223.

¹²⁴ Bonin, *Belo zlato krilatega leva*, 2016, str. 222.

Kjer ni bilo solinarskih hiš, so morali s prevozom v skladišča pohiteti, tako, da je do tega prišlo že kak teden po pobiranju. Sol je bila namreč izpostavljena naravnim razmeram, kot so dež in poplave, prav tako kot kraji. Tam, kjer so imeli solinarske hiše, pa so si lahko privoščili hraniti sol v pritličju pod bivalnimi prostori do jeseni.¹²⁵

Poleg solinarskih hiš so bile v solinah tudi čuvajnice. To ni nenavadno saj je bila bela sol beneške Istre dobre kvalitete zahvaljujoč petoli in zato zelo pomembno trgovsko blago. Čuvaji, ki so imeli na razpolago hišo in čoln, so skrbeli za varnost soli in solin z nadzorom nad kanali in obalo pred solinami. Najpomembnejši izmed čuvajev v Sečoveljskih solinah je bil tisti, ki je nadzoroval ustje reke Dragonje.¹²⁶

Lokalni prevoz

Tam, kjer so se za začasno skladiščenje lahko poslužili solinarskih hišk, se je prevažanje soli v centralna skladišča po mlajših podatkih začelo oktobra, po koncu solne sezone.¹²⁷

Sol so med solinami in skladišči prevažale majhne jadrnice *bracere* z dovolj plitvim ugrezom, da so lahko plule po kanalih v solinah. Uporabljalo se jih je tako za ribištvo kot za prevoz tovora. Zanje so bile značilne živopisne t. i. oči ladje na premcu, nad katerimi so bili privezniki. Bile so dolge med 9 in 17 m in lahko nosile 10 do 70 ton tovora.¹²⁸

Soline so se delile na dva dela – visoke in nizke. Slednje so bile blizu morja in zato vsakodnevno prevozne, medtem ko so bili kanali do visokih solin plovni samo ob najvišjih plimah 1–3 krat na mesec. Zaradi tega se je v skladu s pravilnikom iz leta 1776 upoštevalo pravilo, da se je ob plimah najprej izvažalo sol iz visokih solin in kršitelji so bili lahko za neupoštevanje tega pravila kaznovani s 4 lirami globe. Celo vdove, mladoletni in ubožne ustanove, katerih sol se je sicer nekdanj odvažala prednostno, so prišli na vrsto šele po odvozu soli iz visokih solin.¹²⁹

Pri prevozu je bilo treba izmeriti količino soli. To so definirali različni pravilniki za pravilno postopanje pri merjenju soli in za pravilen sistem prevozov. Zato je bila pri tem procesu potrebna prisotnost merilcev, ki so morali biti vedno na voljo. Žal se s tem niso

¹²⁵ Bonin, Solne poti, 2009, str. 17.

¹²⁶ Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 199.

¹²⁷ Pahor in Poberaj, Stare piranske soline, 1963, str. 59.

¹²⁸ Bonin, Solne poti, 2009, str. 21, 22.

¹²⁹ Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 222–225.

izognili zlorabam, saj so merilci pri merjenju pogosto poskrbeli za interese države na škodo solinarjev, lastnikov solin, komune in prevoznikov.¹³⁰

V Piranu so se za prevoz iz solin v javna skladišča načeloma posluževali 12 bracer, na katerih je delalo 24 delavcev, ki so prepeljali 80 modijev soli dnevno. To je, upoštevajoč natovarjanje in raztovarjanje, pomenilo, da so realno prenesli za 160 modijev soli.¹³¹ Za primerjavo – v 14. stoletju je bilo dovoljeno pridelati 2 modija soli na kavedin. Omejitev so leta 1749 ukinili. Ladjo so načeloma praznili trije delavci, ki so sol prenesli v nečkah, medtem ko je merilec izmeril količino z mecenami. Ko so v skladiščih raztovarjali sol, so imele prednost tiste jadrnice, ki so prej prispele. To pravilo se je lahko prekršilo zgolj, če bi drugi braceri zaradi poškodbe grozilo, da bo izgubila tovor. Sol so ob prihodu stehali, načeloma le eno iz vsakega niza, in prešteli prenesene nečke. Nato so jo začeli raztovarjati v skladišču tako, da so se pomikali od stene *campate*¹³² (tam kjer so jih skladišča imela) proti vratom. Če je imelo skladišče druga, višje ležeča vrata so, ko je sol dosegla določeno višino, nadaljevali z natovarjanjem skozi njena.¹³³

V letih, ko je bilo pridelka več, se je lahko prevažanje zavleklo in se nadaljevalo tudi pozno v jesen ali celo skoraj do začetka nove sezone. Prav tako pa je veliko solinarjev obenem delalo na poljih in vinogradih, kar je lahko prevoz soli v skladišča še bolj zakasnilo. Na poti do skladišč so včasih ladje zaradi vremenskih razmer ali preobteženosti doživele brodolom.¹³⁴

Včasih soli niso peljali v javna skladišča v mestu, ampak že direktno na večje ladje, ki so to sol odpeljale na tuja tržišča v Furlanijo, Dalmacijo, današnjo Črno goro ali v skladišča v Benetke. Tudi v tem primeru so se posluževali bracer, ki so sol pripeljale do teh večjih ladij.¹³⁵

¹³⁰ Bonin, *Belo zlato krilatega leva*, 2016, str. 222.

¹³¹ Bonin, *Solne poti*, 2009, str. 17, 18.

¹³² Razdelek v skladišču soli.

¹³³ Pahor in Poberaj, *Stare piranske soline*, 1963, str. 69, 70.

¹³⁴ Bonin, *Belo zlato krilatega leva*, 2016, str. 198, 199.

¹³⁵ Bonin, *Solne poti*, 2009, str. 18.

Slika 5: Bracera, <https://sites.google.com/site/braceradrustvo/spomini/personsnamesavedmybacon>

Do problemov pri uskladiščenju pa ni prišlo samo zaradi vremenskih razmer ali malomarnosti solinarjev, velikokrat je bila težava tudi v neprimernem ali malomarnem delu uradnikov in sporov med njimi. Tak primer lepo ponazori proces proti Valeriu Zarbonu leta 1586, ki poleg tega pokaže tudi škodo, ki jo je soli lahko povzročil dež.

Zuanne Zarbon je bil solni pisar, a je svoje zadolžitve predal sinu Valeriu, ta pa dela ni vestno opravil. Po pričanju solinarja, ki je pripeljal ladjo soli v skladišče na Seči, Valeria ni bilo tam, da bi odprl skladišče. Z vsemi merilci je odšel in na kraju je ostal le občinski uradnik Colombano. Pred skladiščem je že čakalo enajst ladij in po prihodu pričajočega sta prišli še dve. Ker soli niso mogli razložiti, je prišlo do velike zmede, še večja tragedija pa je bilo nočno deževje, ki je uničilo veliko neuskladiščene soli. Ker je bila pri tem na izgubi tudi komuna, je prišlo do velikega procesa, v katerem so sindiki, uradniki zadolženi za ekonomske zadeve v mestu, tožili Valeria Zarbona in želeli izterjati denar za škodo.¹³⁶

¹³⁶ SI PAK PI 225, t. e. 18, Tra li sindici della Sp. Com.ta contro D. Valerio Zarbon Scriuano di Sali.

Io son salinaro, et sien andai co una
barca de sale al Magazeno di sego
ex gionsi a hora che il magazzino era
serrato, doue trouai che la erano altre
undeci barbe, et dopoi ne gionsero altre
due tutte cariche di sale, et trouai che la
mi era gran confusione & cause che il
magazeno era serrato che il scriuas
no si era partito con tutti li me su-
ratori, et era restato la sola m. colum-
baro scontro, et tutti diceuano la sua
cioe che scriuan formerebbe, o non
formerebbe, et si voleva venir a lnan
a lamentari, et si non, la causa
ghe di se partisse io no l'ho sentita
basta che le dette barbe quattordici
sono restate la senza descancare
la gente ha perso il tempo, che tutti
giuant fanno ferro le zornate
et sono stati in de bando, et questa

Slika 6: Pričanje solinarja. SI PAK PI 225, Soline Piran, t. e. 18, Tra li sindici della Sp. Com.ta contro D. Valerio Zambon Scriuano di Sali.

Skladišča

V komunah, ki so imele soline, so obstajala javna skladišča, namenjena shranjevanju pridelane soli, kot na primer Monfort v Portorožu (čeprav je ta načeloma že iz časa po beneški nadvladi) ali Taverna v Kopru. Zmožna so bila shraniti vsaj letni pridelek soli, največkrat pa še več, saj je včasih prišlo do boljših letin ali pa niso še uspeli izvoziti lanske soli. Poleg tega so po potrebi uporabljali tudi zasebna skladišča ali pritličja meščanskih hiš. Slednje je koristilo nekaterim premožnejšim Pirančanom, ki so lahko služili z oddajanjem svojih poslopij, četudi ta niso bila nujno v dobrem stanju.¹³⁷

Včasih se je kljub temu dogodilo, da je bilo soli preprosto preveč in so starejšo ali tisto slabše kvalitete zmetali v morje; to pa je bil problem, saj je imelo škodljive gospodarske učinke, poleg tega pa je bilo tovrstno dejanje težje nadzorovati, kot je bilo prikriti krajo in druge ilegalne dejavnosti.¹³⁸ Poleg tega je pomanjkanje skladiščnih prostorov vodilo do velikega nihanja cen. V odgovor na to so konec 16. stoletja v Kopru pri vratih sv. Martina, zgradili novo skladišče, ki je lahko sprejelo 6000 modijev soli. Kljub večkratnemu preurejanju skladišč in graditvi novih, pa so bili stroški za najem skladišč še vedno ogromni. Leta 1729 je znesek za to znašal kar 11.262 lir in 2 solda.¹³⁹

V javnih skladiščih je bila sol ne samo varna pred slabim vremenom in tihotapci, ampak tudi pod stalnim nadzorom uradnikov. Komuna je bila zadolžena za vzdrževanje skladišč in obale okoli njih. Beneški magistrat za sol je skrbel za urejenost, varnost in čistost skladišč. Po potrebi so financirali tudi popravila ali poslali materiale zanje, če si komuna tega ni mogla privoščiti.¹⁴⁰

Do konca 16. stol. so bila skladišča večinoma lesena, nato pa so zaradi premajhne prostornine javnih skladišč, njihove oddaljenosti od morja in visokih najemnin za javna skladišča, obnovili številna stara in začeli graditi nova javna skladišča – tokrat zidana.¹⁴¹

Še vedno se je konstantno pojavljal problem primanjkovanja skladišč. V Kopru so 1625–26 menda pobrali okoli 8000 modijev soli, a so je lahko uskladiščili le za okoli 7000 modijev. Posamezno skladišče je lahko sprejelo celo do 6000 modijev soli, a to je veljalo predvsem kasneje. Največje skladišče na Seči v 20. letih 18. stol. San Marco, pa je na primer

¹³⁷ Darovec, *Solarstvo v severozahodni Istri*, 2001, str. 75.

¹³⁸ Bonin, *Belo zlato krilatega leva*, 2016, str. 201.

¹³⁹ Darovec, *Solarstvo v severozahodni Istri*, 2001, str. 87.

¹⁴⁰ Bonin, *Belo zlato krilatega leva*, 2016, str. 198, 199.

¹⁴¹ Bonin, *Belo zlato krilatega leva*, 2016, str. 202, 203.

lahko shranilo 2100 modijev soli. V začetku 18. stol. je Piran premogel devet skladišč (v Piranu, Strunjanu, na Seči in v Sečovljah), Koper pa dve.¹⁴²

Za razliko od lokalnih skladišč so lahko skladišča v Benetkah shranila triletni pridelek ali približno 60.000 ton soli. Poleg tega so nekaj soli, da ne bi nezavarovana stala v solinah, namesto v lokalna skladišča natovorili kar na večje ladje, ki so jo prepeljale naravnost v skladišča v Benetke ali na tržišča Furlanije, Dalmacije in Črne gore.¹⁴³

Prevoz na daljše razdalje

Piranska sol je iz javnih skladišč v Piranu svojo pot nadaljevala v največji meri v Benetke, beneško zaledje in v Dalmacijo. Lep delež koprskje soli je poleg omenjenih lokacij potoval še v habsburško zaledje. Pri takih daljših prevozih je bilo pomembno, da si je ladjar zavoljo zaslužka priskrbel tovor v obe smeri, ker pa je bilo povpraševanje po soli večje in je bila preskrba s soljo pomembnejša kot preskrba z večino drugih dobrin, je včasih moral ladjo obtežiti s kamenjem namesto s tovorom.¹⁴⁴

Medtem ko so bile za lokalne prevoze najbolj popularne bracerje, pa so bile ladje uporabljene za prevoz soli na daljše razdalje – torej v beneška skladišča ali na tuje trge – še precej bolj raznolike. Šlo je večinoma za tro- ali štirijambornice s širokim trupom in veliko nosilnostjo – tudi do 550 ton sredi 15. stol.¹⁴⁵

Vrsta ladje in nosilnost sta bili tesno povezani z bližino tržišča, kamor je bila ladja namenjena. Za bližnja tržišča so uporabljali jadrnice z do 100 modijev nosilnosti, za bolj oddaljena, a še vedno na Jadranu, take z nosilnostjo do 300 modijev in za še bolj oddaljena tržišča celo take, ki so lahko sprejele 800 ali celo 1500 modijev tovara.¹⁴⁶ Za prevoz v Benetke in podobno oddaljene kraje je bila popularna *trabakola* ter med 14. in 17. stoletjem *marana*. Sol, ki je bila namenjena dlje, je večinoma potovala v jadrnicah, kot so *koke*, *karavele*, *karake*, *galeone* in *marsiljane*. Sol je na teh ladjah pogosto služila dvema funkcijama: bila je tovor in obenem balast. Zaradi nizke cene soli ni bilo smiselno uporabljati galej, ki so bile hitrejše a so imele veliko manjšo nosilnost in zahtevale številčno posadko.

¹⁴² Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 200–206.

¹⁴³ Bonin, Solne poti, 2009, str. 17, 18.

¹⁴⁴ Bonin, Solne poti, 2009, str. 28, 29.

¹⁴⁵ Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 209, 210.

¹⁴⁶ Bonin, Solne poti, 2009, str. 20.

Morali so biti pozorni na to, da ne bi poslali jadrnice s preveliko nosilnostjo, saj bi bili na izgubi, če je ne bi uspeli napolniti.¹⁴⁷

Pri natovarjanju soli, ki je šla iz Istre so, tako kot pri soli, ki je potovala iz solin v javna skladišča, lahko za mere uporabljali le *mecene*, ki so morale biti napolnjene z vedno enakimi lopatami. Da mecena ne bi bila zvrhana in da v njej ne bi ostajal prazen prostor, se je na koncu polnjenja podrgnilo po njenih robovih z ravno letvico – *rasadoro*. Za ravnanje mecen je skrbel kapitan ali lastnik ladje. Mecene so nato zapečatili v vreče ter te hranili v podpalubju, kjer so bile varne pred močenjem dežja ali izsušitvijo zaradi sonca.¹⁴⁸

Kaj več lahko o ladjah, ki so jih uporabljali v tem času, samo ugibamo, saj pred 18. stol. niso zapisovali pravil in načrtov za gradnjo ladij, temveč se je to znanje prenašalo iz roda v rod. Znano pa je, da so vsaj od 16.stol. dalje na sredozemskem morju prevladovala jadrnice. Izpopolnili so jadra, ki so sedaj omogočala plutje proti vetru in večinoma gradili večje vrste, ki so bile manj občutljive na slabe vremenske razmere.¹⁴⁹

Za prevoz iz skladišč v Kopru in Piranu so se radi posluževali močno grajenih jadrnic *marano*, uporabljenih tudi za prevoz kamna, ki pa so bile brez palube. V leta 1410 je lahko ena taka ladja prepeljala okoli 95 ton soli. Po 16. stol. so sol iz Istre vse manj vozili z *marani*, ampak večinoma s *trabakolami*, jadrnicami z večjo nosilnostjo.¹⁵⁰

Za prevoz soli in žita po Sredozemlju in Jadranskem morju je bila med 16. in 18.stol. najpogostejše uporabljena *marsiljana*. Šlo je za ladjo z veliko prostornino in ploskim dnom, kar ji je omogočilo pluti tudi v plitvejših vodah. Večji primerki so imeli dve palubi, medtem ko manjše le-te lahko sploh niso imele. Pogosto so jih napadali gusarji, saj načeloma niso bile oborožene, kar jih je delalo lahke tarče. V 18. stol. so marsilijano zamenjali drugi tipi jadrnic, kot na primer trabakola, bracara, itd.¹⁵¹

Trabakola, uporabljana tako za prevoz soli v Benetke in Dalmacijo kot za lokalno uporabo, je bila obalna tovarna dvojambornica. Bila je podobna braceri v tem, da sta obe imeli t. i. oči, v dolžino je lahko segala do 30 m in nosila 60 do 200 ton.¹⁵²

¹⁴⁷ Bonin, Belo zlato krilatega leva, str. 209–225.

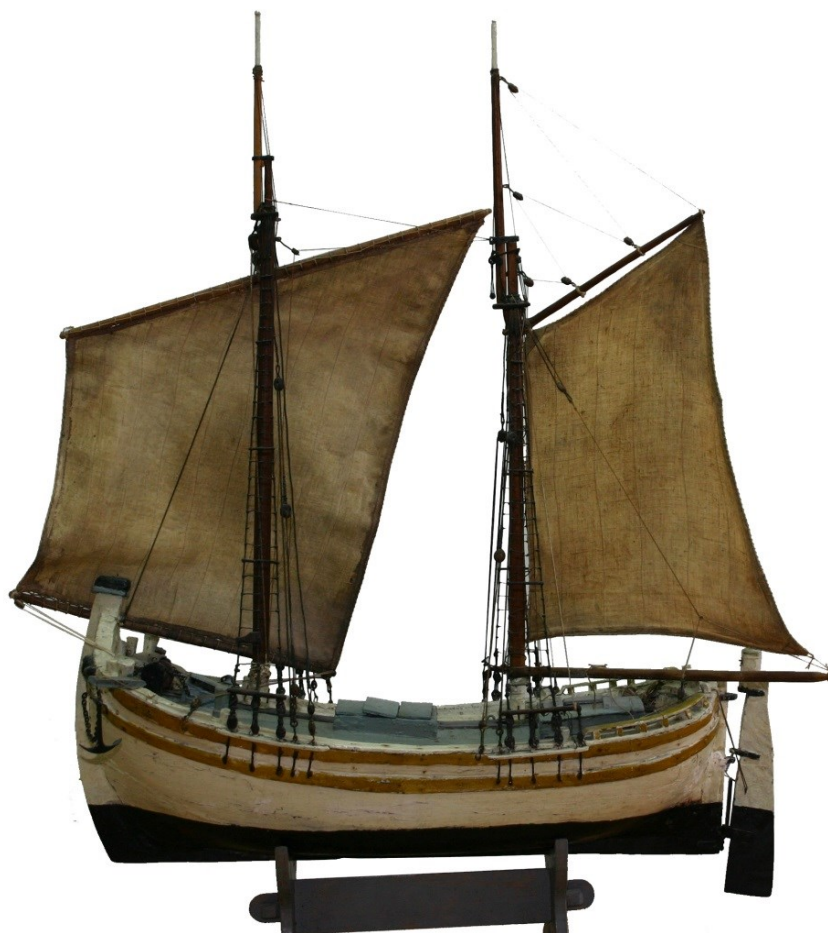
¹⁴⁸ Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 229.

¹⁴⁹ Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 211, 212.

¹⁵⁰ Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 210.

¹⁵¹ Bonin, Solne poti, 2009, str. 21.

¹⁵² Bonin, Solne poti, 2009, str. 22, 23.

Slika 7: Trabakola, Arhiv Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran.

Po kopni poti je ogromen delež soli pridelane v beneški Istri odšlo v habsburške dežele. Ta trgovina pa je bila zaradi konkurence štajerskega solnega rudnika Aussee omejena na mejo na Dravi, ki pa jo je pogosto prebijala. Prevažanje soli je predstavljalo nujen dodaten dohodek za mnoge kranjske in štajerske kmečke tovarnike, zato so habsburški poskusi monopolizacije solne trgovine v obliki apaltov (pogosto italijanskim trgovcem) naleteli na hude odpore. V teh obdobjih se je znatno povečalo tudi tihotapstvo, kar je naposled pripomoglo k temu, da je cesar leta 1661 ukinil solni apalt. Cena pridelave soli je bila razmeroma nizka, prodajna cena pa tudi ni bila posebno luksuzna. Kljub nizki prodajni ceni in distribuciji, omejeni z Dravo, pa je bila sol potrebna vsem slojem prebivalstva in se je zato z njo še vedno splačalo trgovati. Veliko soli so ljudje rabili za predelavo mesa, a tudi izven tega je bila letna poraba nižjih slojev približno 8 kg na osebo.¹⁵³

Višek tovrstne trgovine je bil v 15. in 16. stoletju, ko je solna trgovina predstavljala izhodišče, ki so ga trgovci lahko izkoristili tudi za drugovrstno trgovanje v avstrijsko zaledje.

¹⁵³ Štih in Simoniti, Na stičišču svetov, Slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja, 2010, str. 276.

Konec 16. stoletja je v Koper letno prihajalo približno 30.000 tovornikov, s 40.000 do 50.000 konji.¹⁵⁴ V 17. in 18. stoletju pa se je slika spremenila in trgovina beneške Istre z avstrijskimi deželami je nazadovala na račun Trsta. Zaton seveda ni bil popoln, razmerja so se le nekoliko spremenila. Koprski kapitan in podestat Pietro Loredan je na primer leta 1670 poročal, da avstrijski tovorniki vsakodnevno prihajajo in trgujejo z lesom v zameno za sol, vino in olje. Dejstvo pa je bilo, da je stanje trgovine istrskih mest z avstrijskimi deželami konstantno nihalo glede na odnose med njimi in Benečani. Včasih je Beneška republika spodbujala trgovino z zahodom, spet drugič so jo malodane prepovedali. Enako so habsburške dežele občasno s prepovedmi, zaporami, ki so bile lahko tako fizične kot fiskalne, in zvišanimi davki omejevali beneško trgovanje, in sicer v kasnejših obdobjih vedno pogosteje, dokler ni bilo ob koncu 18. stoletja le še malo beneških ali istrskih izdelkov in pridelkov na njihovem trgu. Habsburžani so nasprotovali tudi temu, da je Beneška republika smatrala Jadransko morje kot svoje (*mare nostrum*) in pobirala pristojbine za plutje po njem. Vseeno sta obe strani občasno sedli za pogajalsko mizo, kot na primer v letih 1694–1698 zaradi grožnje Osmanskega cesarstva, a ti dogovori niso zdržali. Ljudje iz avstrijskih dežel se niso želeli podvreči beneškemu pregledovanju ladij, beneška uprava pa ni bila zadovoljna s tem, da bi pustili ljudem iz habsburških dežel nenadzorovano prevažati vse razen soli.¹⁵⁵

Del stroška prevoza v zaledje so bili davki, ki so jih prevozniki morali plačati obema stranema. Od leta 1577 pa do konca 18. stoletja je bil beneški 'novi dac za sol', ki se ga je plačalo za izvoz soli po kopnem, 10 solidov za tovor. Pravica do pobiranja tega davka se je prodajala na dražbi za dve leti. Podobno ceno so morali prevozniki nato plačali tudi avstrijskim mitničarjem. Za razliko od beneškega daca pa je avstrijski konstantno nihal in to od 5 solidov pa celo do 14 lir za star soli. Razlog za to so bila prej omenjena politična in gospodarska trenja med Benetkami in habsburškim zaledjem.¹⁵⁶

Višanje avstrijskih mitnin seveda ni bil edini razlog za zmanjšanje trgovanja med beneško Istro in Avstrijskimi deželami. Razlog za to so bile tudi epidemije (kot npr. v letih 1630 do 1632, zaradi česar je prišlo do zaprtja meje) in pa slabo vzdrževane ceste. Kljub epidemijam, proti katerim so se beneške oblasti borile z zdravstveno službo, ki se je opirala na kmečko vojsko, pa je bila želja po trgovanju z zaledjem dovolj močna, da so se Istrani potrudili ohranjati menjavo. Med razsajanjem kuge leta 1635 je na primer rašporski kapitan dal pred obzidjem Milj postaviti leseno lopo, kamor so lahko kranjski tovorniki prihajali

¹⁵⁴ Darovec, *Solarstvo v severozahodni Istri*, 2001, str. 88.

¹⁵⁵ Darovec, *Davki nam pijejo kri*, 2004, str. 176–183.

¹⁵⁶ Darovec, *Solarstvo v severozahodni Istri*, 2001, str. 77.

kupovat sol. Podobno so v letih 1680–1683, ko je razsajala epidemija v Ljubljani, Istrani pripravili pri Žavljah in Škofijah prodajni mesti za nakup soli.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Darovec, Solarstvo v severozahodni Istri, 2001, str. 81.

Problem tihotapljenja, razlogi zanj in spopadanje z njim

Tihotapljenje v Benetkah

Tihotapstvo je pestilo Beneško republiko skozi vsa obdobja, še posebej pa v zadnjih dveh stoletjih njenega obstoja, ko je beneška moč upadala, naraščala pa moč Habsburžanov in Trsta. Kljub naporom pa tihotapstva niso nikdar uspeli povsem zatreti.¹⁵⁸ Bilo je precejšen trn v peti njihovem gospodarstvu in večkrat so skušali najti nove načine, kako se boriti proti njemu – od vohunskih mrež in patroljiranja galej do ustanavljanja novih magistratur.

Slika 8: Vojaška galeja, Narodni muzej Slovenije.

Zaradi nepogrešljivosti v prehrani, konzerviranju in predelavi tekstila, je bila sol, za razliko od bolj luksuznih uvozov, še toliko privlačnejša za tihotapljenje. Strnjeni solinski kompleksi ob obalah današnjega slovenskega ozemlja so bili eno izmed bolj zanimivih območij – sol so tihotapili v največji meri v habsburško in ostalo slovansko zaledje.

Tihotapljenje je bil problem v celotni Beneški republici. Sprva, v 12. in 13. stoletju, je veliko prebivalcev simpatiziralo s tihotapci, saj so ti prinašali stvari, ki so bile sicer zaradi carin in davkov drage ali težko dosegljive. Pojavljala so se tudi sodobna mnenja, da je

¹⁵⁸ Žitko, Solno tihotapstvo na območju piranskih, koprskih in miljskih solin, 1979, str. 81.

tovrstno tihotapstvo pospeševalo trgovsko izmenjavo, kar je bilo res tudi pozneje. Kasneje so se mnogi tihotapci oborožili in bili pripravljeni to orožje uporabiti, če je bilo potrebno.¹⁵⁹

Za borbo proti tihotapcem so se poleg državnih uradov in oboroženih flot posluževali tudi vohunske mreže. Delo le-te je bilo, da je nadzorovala kdo je prihajal in odhajal iz beneškega pristanišča. Mnogo ladij je skušalo preprosto skrivaj vpluti v pristanišče, da bi se izognilo davkom. Ko v takih primerih ladja ni imela urejenih vseh dokumentov, se je to lahko smatralo kot tihotapstvo. Ladjar je v tem primeru moral plačati kazen, če pa je ni mogel, se mu je lahko zažgalo hišo, zaplenilo imetje in ga izgnalo z ozemlja Beneške republike. Sprva so primere tihotapstva kaznovali tudi s potopitvijo ladje, a so zaradi njihove vrednosti to kasneje opustili in jih raje zaplenili za državo.¹⁶⁰

Tihotapljenje v Istri

V Istri in Dalmaciji je bila sol poleg vina in olja ena izmed najbolj pogosto tihotapljenih in nezakonito prodajanih dobrin. Od podreditve Beneški republiki dalje so se morale komune podrežati njeni restriktivni gospodarski politiki, ki je temeljila na monopolu. Na račun tega so se prihodki komun zmanjšali, prebivalstvo pa si je pogosto ravno s tihotapljenjem, med drugim tudi soli, skušalo povečati prihodke. Tihotapstvo je naraslo vedno, ko je prišlo do restrikcij v trgovini ali proizvodnji soli, prenizkih odkupnih cen, izbruhov kuge ali drugih nesreč.¹⁶¹ Istrska sol je postala le še bolj zaželeno blago po 14. stol., ko so prenovili kavedine in uvedli tehnološko novost, ki je omogočala, da so začeli proizvajati zaželeno čisto, belo sol brez primesi. Najtežje je bilo pridelavo soli nadzorovati v oddaljeni Dalmaciji, zato so Benečani že leta 1423 sklenili, da se del solin na Pagu uniči. Kasneje so prepovedali še kakršen koli prevoz soli iz Dalmacije v Genovo.¹⁶²

Monopolistična beneška politika je istrskim mestom prepovedovala svobodno plovo in trgovino po Jadranu. Kljub temu, da so Benetke večinoma, razen manjšega deleža, s katerim so lahko lastniki solin do neke mere svobodno upravljali, pokupile proizvedeno sol, pa domačini s tem niso bili na boljšem, saj so Benetke določale cene soli in jih s tem prikrajšale za to, da bi sol lahko bolje prodali. Ker se je solna trgovina omejevala in bila podvržena številnim dajatvam, so se, kljub hudim kaznim, domačini vedno znova odločali za

¹⁵⁹ Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 19.

¹⁶⁰ Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 25.

¹⁶¹ Žitko, Solno tihotapstvo na območju piranskih, koprskih in miljskih solin, 1979, str. 93.

¹⁶² Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 269, 270.

tihotapstvo.¹⁶³ Leta 1588 je koprski podestat poročal v Benetke, da naj bi leto pred tem v Trst in na Kranjsko pretihotapili več kot 2000 modijev¹⁶⁴ soli. Drugi koprski podestat je leta 1608 v svojem poročilu beneškemu senatu omenil, da je bila tihotapska pot do Trsta tako hitra in enostavna, da ni minila noč, ko ne bi bilo tihotapske ladje.¹⁶⁵ Ena izmed uredb beneškega senata koprskim podestatom omenja celo problem ženskih tihotapk, ki naj bi vsako noč po koncu dela v košarah odnašale sol iz solin domov.¹⁶⁶

Na ozemlju današnje slovenske obale so tihotapili predvsem v Furlanijo, Veneto in cesarsko zaledje. Slednje je, v očeh beneškega senata, škodilo beneški trgovini s cesarskimi tovarniki. Namesto da bi prihajali v Koper, so sol kupovali kar od lastnikov solin in solinarjev v solinah in se s tem izognili dajatvam. To je seveda šlo navskriž z beneškimi interesi. Providurji so večkrat poudarili pomen solne trgovine s cesarskim zaledjem. Tihotapci tudi sicer soli načeloma niso kradli, ampak so jo kupovali od solinarjev in lastnikov solin. Odnegli so jo tovarniki po kopnem ali pa domačini z ladjami po morju in rekah.¹⁶⁷

V Furlaniji naj bi bilo večinsko prebivalstvo tako revno, da si ni moglo privoščiti soli, zato se je lahko razširilo tihotapljenje. Pri tem tihotapljenju so sodelovali tudi Slovani. Leta 1536 naj bi nadzorniki pri Čedadu ulovili pet solnih tihotapcev in jih izročili beneškemu namestniku v Vidmu. Med preiskovalci in Čedajci je zaradi tega izbruhnil spopad, ki je terjal celo smrtne žrtve od udarcev palic in kamnov. Nejevolja nad Beneškim monopolom s soljo in nadzorom nad njeno trgovino je bila precejšnja. Roberto di Spilimbergo (ok. 1480–1541) je komentiral posledice dražitve soli leta 1535, da naj ne bi bilo več nikogar, ki bi bil pripravljen v beneškem imenu prijeti orožje v roke.¹⁶⁸

Kmečka trgovina z zaledjem, predvsem z Goriško, Kranjsko in Krasom, ki je bil razdeljen na več delov, se je, vsaj kar se je nanašalo na vino in sol, v veliki meri stekala v Koper in Piran. Koper pa ni imel samo najboljšega položaja v trgovini s Kranjsko v primerjavi z Izolo in Piranom. Tovarniki so, vsaj sprva, raje trgovali z beneško Istro kot s habsburškim Trstom, tudi ker je bila tu sol tako boljša kot cenejša.¹⁶⁹ Trgovina je načeloma vključevala menjavo soli za žito. Kranjski tovarniki se tovrstne dejavnosti niso lotevali zgolj zaradi dodatnega zaslужka, ampak ker je bilo tovorjenje soli pogosto ključno za njihovo

¹⁶³ Žitko, Solno tihotapstvo na območju piranskih, koprskih in miljskih solin, 1979, str. 82.

¹⁶⁴ En modij je približno 801,36 kg soli. Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 301.

¹⁶⁵ Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 273.

¹⁶⁶ Žitko, Solno tihotapstvo na območju piranskih, koprskih in miljskih solin, 1979, str. 88.

¹⁶⁷ Bonin, Belo zlato krilatega leva, 2016, str. 271, 278.

¹⁶⁸ Makuc, Slovanski vojaki, tihotapci, žene, 2011, str. 11.

¹⁶⁹ Pahor, Statuti Izole, Kopra in Pirana, 1957, str. 126.

preživetje. Kmetije na Kranjskem in Primorskem so bile po večini večkrat manjše kot kmetije drugje v Habsburških deželah, tako da je bil neagrarni zaslužek nujen. V letih pomanjkanja soli so kmetje morali celo opuščati živinorejo. V novem veku se je solna meja med morskimi solji, ki so jo tovorili Kranjci, in kameno soljo bolj ali manj ustalila na Dravi. Habsburžani so sicer skušali solno mejo potiskati na jug, a dejansko je šel gospodarski razvoj prej v nasprotno smer.¹⁷⁰

Tihotapstvo v tem kontekstu, torej pri tovorjenju soli, se je večinoma navezovalo na neupoštevanje obveznih poti in mitnic, ki jih je uvažal deželni knez in so sčasoma vse bolj favorizirale Trst. V zvezi s tem je prišlo do trenja med Trstom in Benetkami, ki je sprožilo beneško blokado Trsta, več vojn in druga obračunavanja. Transportni stroški predstavljajo pri trgovanju s soljo precejšen del njene končne vrednosti, zato so bili tovrstni stroški še posebno pomembni – najboljše je šlo tistemu, katerega sol je bila s strani države minimalno obremenjena.¹⁷¹

Od 16. stol. dalje, pa se je razvoj začel obračati v prid Trstu. Beneške oblasti so opazile, da je zaradi tihotapljenja soli v Trst trpela trgovina drugih istrskih mest, zlasti Kopra. Tako stanje se je bolj ali manj ohranilo do leta 1719, ko je bil Trst proglašen za svobodno pristanišče, zato se je pa v začetku 17. stol okrepila hrvaška trgovina s Koprom. Zloglasni tihotapci so bili tudi Uskoki, ki so bili sicer avstrijsko orožje v boju proti beneškemu monopolu v severnem Jadranu. V 17. in 18. stol. se je položaj beneških severnojadranskih solin vse hitreje slabšal v prid Trstu, zaradi njegove zaščitne carine na istrsko sol, uvoza neapeljske soli in nadomeščanja morske z ogrsko in sedmograško kameno soljo. Kljub več prepovedim uvoza morske soli (uvoza koprške, miljske, paške soli in podobno) se je kmečko trgovanje s soljo nadaljevalo. Počasno propadanje Beneške republike je, kljub poskusom da bi prevzela popoln monopol nad trgovino s soljo, zaznamoval največji porast tihotapstva.¹⁷²

Najboljši čas za tihotapljenje je bil čas solne žetve. Tedaj so, kot je bilo že omenjeno, dnevno (oziroma skoraj vsako noč) vozile iz Kopra, Pirana in Milj barke, natovorjene s soljo, v Trst. Tržačani so jim sicer do neke mere vračali uslugo s tem, da so po kopnem tihotapili žito kot menjavo za sol, še vedno pa je bilo tihotapljenje v Trst precej nevhvaležno opravilo – tihotapce so stražarji pogosto ranili ali celo ubili. Koprski načelnik Pietro Basadonna je leta 1650 celo predlagal, da bi bilo potrebno uvesti predpis, s katerim bi se tistega, ki bi ubil svojega tihotapskega pajdaša, oprostilo ali celo nagradilo. Kot posledica konfliktov z

¹⁷⁰ Vilfan, K zgodovini kmečkega kupčevanja, 1962, str. 129–133.

¹⁷¹ Vilfan, K zgodovini kmečkega kupčevanja, 1962, str. 134.

¹⁷² Žitko, Solno tihotapstvo na območju piranskih, koprskih in miljskih solin, 1979, str. 86–92.

beneškimi oblastmi se je veliko tihotapcev, da jih ne bi mogli preganjati, zateklo v Trst, od koder so potem nadaljevali s svojimi tihotapskimi dejavnostmi. Konec 18. stoletja je nato prišlo do dogovora s tržaškimi kapitani, da so za ceno treh cekinov izročili tihotapca, ki je prebegnil na to ali ono stran. V trgovini s habsburškim zaledjem pa so bili velik problem t.i. »Liberaiterji«, pogosto odsluženi ali kaznovani vojaki, ki so pod sumom tihotapstva ustavljali tovarnike in odvzemali tovor. Bili so grožnja ne samo cesarskim, ampak tudi beneškim podložnikom, saj so nekajkrat vdrli celo preko meje.¹⁷³

V drugi polovici 18. stoletja je bilo v obtoku v Istri ogromno avstrijskega denarja, po besedah koprskega podestata leta 1777 menda že kak milijon avstrijskih ducatov. Ker so morali načeloma vsi viški proizvodnje v Benetke, je edina razlaga, ki jo je moč videti, da so Istrani prišli do tega denarja s tihotapljenjem, kar je seveda veljalo za vse blago, za katerega ni bil pobran izvozni dac. Beneški senat se je skušal boriti proti količini avstrijskega denarja v obtoku v Istri, a pri tem ni bil uspešen. Večina trgovine na drobno je še vedno uporabljala ta denar.¹⁷⁴

Benetke so bile v različnih obdobjih različno naklonjene kmečki trgovini – enkrat so jo prepovedovale, spet drugič podpirale. Leta 1586 so na primer prepovedali kakršno koli trgovino s kranjskimi tovarniki, ker naj bi ti tihotapili. Po drugi strani so leta 1620 svetovali Pirančanom, naj kot v Kopru obnovijo trgovino s kranjskimi tovarniki žita in soli. Res je, da so se tovarniki proti podražitvam soli pogosto sami borili v obliki nasilnih spopadov ali tihotapljenja.¹⁷⁵ Problem pri tem je bil, da so tovarniki sol pogosto tovorili brez vednosti mitničarjev. V Strunjanu so na primer lahko tihotapili že samo zato, ker je bilo nemogoče nadzorovati vse izhode iz doline. Prav zaradi tega so uvajali v statute prepovedi proste trgovine.¹⁷⁶

Pogost problem je bil tudi primanjkljaj soli, ki so jo pripeljali iz istrskih mest v Benetke. Ko so sol izmerili v Benetkah, je bilo le-te vedno manj, kot so jo izmerili v Piranu, Kopru in Miljah. Providurji so konstantno opozarjali, naj se pazi na solne mere, pa vendar so delavci pogosto sol natovarjali na ladje kar z lopatami, merilci pa niso vestno opravljali svojega dela. Primanjkljaj soli je lahko dosegel celo 20 %, zato so leta 1559 sprejeli sklep, da primanjkljaj pri prevozu paške in piranske soli v Benetke ne sme biti večji od 8 %.¹⁷⁷

¹⁷³ Darovec, *Solarstvo v severozahodni Istri*, 2001, str. 88.

¹⁷⁴ Darovec, *Davki nam pijejo kri*, 2004, str. 197–199.

¹⁷⁵ Vilfan, K *zgodovini kmečkega kupčevanja*, 1962, str. 138.

¹⁷⁶ Pahor, *Statuti Izole, Kopra in Pirana*, 1957, str. 130, 132.

¹⁷⁷ Bonin, *Belo zlato krilatega leva*, 2016, str. 270, 271.

Piranske soline so predstavljale precejšen problem za Benetke. Po eni strani so bile najbolj donosne v severnem Jadranu, obenem pa tudi najbolj obremenjene s tihotapstvom. Ta problem so poskušali regulirati z omejevanjem proizvodnje – najprej na 3500 modijev letno v 14. stol., nato v 15. stol. na 4200 modijev in v 17. stol. na 5200 modijev letno. Zahtevali so tudi uničenje solnih fondov, zgrajenih po letu 1603.¹⁷⁸

Proti tihotapstvu so se beneške oblasti borile na različne načine. Odločilno vlogo pri zatiranju tihotapstva sta imela koprski podestat in kapitan. Ti dve vlogi sta bili leta 1284 združeni. Na voljo so imeli posebno ladjevje za zatiranje tihotapstva.¹⁷⁹ Poleg galej so Istrsko obalo varovale tudi *galeote* (ki so bile podobne a manjše) ter od galeote manjša *fusta*. Galeoto so Benečani uporabljali za pomorski nadzor med Puljem in Trstom – za zatiranje trgovine s Trstom in boj proti domačim tihotapcem. Podobno so za preprečevanje tihotapljenja soli in olja v Furlanijo uporabljali fuste.¹⁸⁰

Svet naprošenih je dal konec 16. stoletja koprskemu podestatu pravico, da tihotapske prekrške rešuje *ex officio*. Na razpolago je imel ladje, s katerimi je patroljiral po morju med Piranom in Miljami in lahko ustavljal in pregledoval trgovske ladje.¹⁸¹ Koper je bil v 16. stoletju tudi sedež apelacijskega sodišča, ki sta ga sestavljala podestat in dva svetnika.¹⁸² Leta 1347 so Benečani za obalo Istre in Mark določili komisijo treh izvedencev, ki naj bi se ukvarjali s problemom tihotapstva. Eden izmed rezultatov njihovega delovanja je bila uvedba stroge kazenske politike za tihotapljenje soli, ki je bila sprejeta leta 1362 in so jo uporabljali tudi kasneje, še do 17. in 18. stoletja. Ta zakonodaja je med drugim za tihotapca smatrala vse, ki so na ladjah prevažali sol brez primerne potrdila podestatove pisarne o količini soli in kraju prevoza ali tiste, ki niso v pravem času prinesli potrdila o prodaji prevožene soli.¹⁸³ V 16. stol. so iz Benetk začeli v istrska mesta pošiljati providurje za sol, posebne uradnike, ki so bili zadolženi za nadzor nad proizvodnjo in trgovino s soljo ter preprečevanje tihotapstva.¹⁸⁴ Ker niso zaupali lastnim uradnikom, so uvedli sistem dvojne oziroma celo trojne kontrole: o datumu pobiranja soli so se morali obvestiti solinar, lastnik, mitičar in tudi trgovec, če je ta sol kupil vnaprej.¹⁸⁵ V času solne sezone so providurji v piranske soline pošiljali oborožene vojaške ladje, da bi stražile in preprečevale tihotapstvo. Opominjali so tudi, naj čuvaji solin

¹⁷⁸ Žitko, Solno tihotapstvo na območju piranskih, koprskih in miljskih solin, 1979, str. 90.

¹⁷⁹ Žitko, Solno tihotapstvo na območju piranskih, koprskih in miljskih solin, 1979, str. 81–84.

¹⁸⁰ Bonin, Vloga vojaških ladij v primorskih mestih, 1991, str. 113.

¹⁸¹ Pahor, Statuti Izole, Kopra in Pirana, 1957, str. 132–134.

¹⁸² Žitko, Solno tihotapstvo na območju piranskih, koprskih in miljskih solin, 1979, str. 86.

¹⁸³ Darovec, Solarstvo v severozahodni Istri, 2001, str. 73.

¹⁸⁴ Žitko, Solno tihotapstvo na območju piranskih, koprskih in miljskih solin, 1979, str. 86, 87.

¹⁸⁵ Pahor, Statuti Izole, Kopra in Pirana, 1957, str. 128.

dobro opravljajo svoje delo. Leta 1594 so dali po naročilu providurja Antonia Longa posekati 600 topolov, da bi lahko postavili leseno prepreko pred Sečoveljskimi solinami. Podoben ukrep je sledil leta 1628, ko so z lesenimi koli zožili vhod pred kanali.¹⁸⁶ V 18. stoletju so se beneški rektorji pritoževali, da sta dve ladji (*feluchi*) premalo za nadzorovanje morja pred tihotapljenjem, poleg tega pa tudi tako počasni, da se jim tihotapci z lahkoto izognejo.¹⁸⁷

Neenotnost uprave in zlorabe pa sta bila gotovo še dejavnika več, ki sta obsodila boj proti tihotapstvu na neuspeh. Zlorabam je podlegalo celo plemstvo, ki je bilo tudi samo pogosto lastnik solnih fondov in se je rado posluževalo tihotapstva.¹⁸⁸ V Piranu so bili v tihotapstvo soli vpletene celo nekatere najbogatejše patricijske družine, na primer Apollonii, ki so med drugim sol tihotapili celo v same Benetke. Na to kažejo pisma, ki jih je koprski podestat leta 1626 in 1627 večkrat pisal dožu, češ da so razbili in zaplenili flotiljo tihotapcev. Povprečni solinarji si še zdaleč ne bi mogli privoščiti ladjevja. Problem je bil tudi zaradi trenja med gospodarsko bolj uspešno piransko komuno in politično vplivnejšo koprsko. Piranski podestat je bil podložen koprskemu, kar je vodilo do nasprotij in še pogostejšega piranskega tihotapstva.¹⁸⁹ Tudi čuvaji solin so občasno malomarno opravljali svoje delo ali pa dela sploh niso opravljali. Tako tihotapcem ni bilo težko zapluti v soline.¹⁹⁰

Tihotapstvo so najpogosteje kaznovali z odvzemom ladje, globo, prisilnim delom na galeji in izgonom iz Serenissime, lastnike solin pa z rušitvijo ali zaplembo solnih fondov, globo in prav tako izgonom.¹⁹¹ Beneška navodila iz leta 1350 velijo, naj bodo tihotapci kaznovani z izgubo ladje in tovora ter dvema letoma težke ječe. Če se to ponovi, naj bo kazen dvojna, poleg tega pa še izgon iz kraja bivanja.¹⁹² Kazni so bile tako hude, da so tihotapci pogosto raje poskakali z ladij, kot da bi se soočili z oblastmi.¹⁹³ Mornarji, ki so prijavili svojega gospodarja, so bili za to nagrajeni z denarno nagrado in deležem tovora ter oproščeni kazni. Podobno je veljalo tudi za mornarje drugih ladij ter druge pooblaščne in nepooblaščne osebe, ki bi odvzele tihotapsko blago. V borbi proti tihotapstvu so Benečani določali, koliko modijev soli se sme pridelati in odvečno zmetali v morje, ostalo pa čim prej odpeljali iz solinarskih hiš in samih solin v skladišča, katerih ključ je imel podestat. Da ne bi

¹⁸⁶ Bonin, *Belo zlato krilatega leva*, 2016, str. 271–273.

¹⁸⁷ Darovec, *Davki nam pijejo kri*, 2004, str. 199.

¹⁸⁸ Žitko, *Solno tihotapstvo na območju piranskih, koprskih in miljskih solin*, 1979, str. 93.

¹⁸⁹ Pahor, *Statuti Izole, Kopra in Pirana*, 1957, str. 132–134.

¹⁹⁰ Bonin, *Belo zlato krilatega leva*, 2016, str. 278.

¹⁹¹ Bonin, *Belo zlato krilatega leva*, 2016, str. 269–284.

¹⁹² Žitko, *Solno tihotapstvo na območju piranskih, koprskih in miljskih solin*, 1979, str. 83.

¹⁹³ Bonin, *Belo zlato krilatega leva*, 2016, str. 282, 283.

slučajno tihotapili, Pirančani v soline niso smeli prinesiti jamborov, sider in jader, soli pa niso smeli brez dovoljenja odnesti domov.¹⁹⁴

Kar se tiče tovorjenja soli po kopnem na Beneškem, se je tihotapstvo konec 16. stoletja kaznovalo z odvzemom tovara, živali in vozov, kar se je razdelilo med ovaditelja in dacarja. Poleg tega so morali tihotapci plačati 100 lir kazni ter dodatnih 25 lir po kvartolu neprijavljene soli. Za količino do ene kvarte neprijavljene soli so dobili 2 meseca zaporne kazni ali 4 mesece, če kazni niso bili zmožni plačati. Tisti, ki so tihotapili do en star soli, so morali plačati 400 lir in obsojeni so bili na 8 mesecev zavora. Predvidena kazen za tihotapljenje 1–3 starov soli pa je bila poleg ostalega še iztaknjeno oko.¹⁹⁵

Najboljši viri za preučevanje solnega tihotapstva v Istri za časa Serenissime so *dukali* oziroma *kolektivni dukali*, ki so se skoraj izključno ukvarjali s problemom tihotapstva, »Navodila dožev beneškim podestatom v Istri,« pisna navodila doža podestatom o načinu izvajanja dela, serije dokumentov »Senato misti,« kasneje »Senato mare«, »Senato Segreti« in »Senato Rettori« ter poročila koprskih kapitanov in podestatov. Statuti tihotapljenja niso omenjali direktno, mnoga določila v njih pa so prav gotovo tam z namenom preprečevanja tihotapstva kot na primer beleženje količine in kakovosti soli.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Žitko, Solno tihotapstvo na območju piranskih, koprskih in miljskih solin, 1979, str. 83–85.

¹⁹⁵ Darovec, Solarstvo v severozahodni Istri, 2001, str. 77.

¹⁹⁶ Žitko, Solno tihotapstvo na območju piranskih, koprskih in miljskih solin, 1979, str. 79–81.

Sklep

Beneška država je na vrhuncu svoje moči metala dolgo senco in v njej so se, po prehodu pod njeno oblast, znašla tudi mesta severno-istrske obale – Koper, Milje, Izola in Piran. Ta mesta, z izjemo Kopra, v veliko pogledih za Benetke niso bila najbolj zanimiva, imela pa so soline in sol. Benečani so že v srednjem veku spoznali pomen solne trgovine kot osnove za gradnjo veliko bolj donosne trgovine s surovinami iz Orienta, kmalu pa so prišli do zaključka, da jim monopolizacija pridelave in prodaje soli na ozemljih pod oblastjo Beneške republike lahko zagotovi še večje zaslužke.

Piranske soline so bile zaradi primerne mikroklimе in reliefa najboljši proizvajalec soli na tem območju in zato še tesneje navezane na Benetke kot na primer Izola in Koper, ki sta imela več svobode pri prodaji soli. Soline so delovale po sistemu zaporednih bazenov, v katerih je voda izhlapevala, dokler ni naposled kristalizirala v kavedinih na posebni podlagi petoli, ki je poskrbela, da se sol ni pomešala z blatom in je tako ostala lepe bele barve. Solne pogodbe, ki so bile vsakič znova stvar burnih pogajanj in konfliktov, so narekovale življenja solinarjev in prihodke komune – določale so namreč dovoljeno maksimalno količino soli za pridelavo, obvezni odkup in komu ter za koliko so lahko sol prodali.

Vprašanje, kako tesno so Benečani v zgodnjem novem veku dejansko nadzorovali solno proizvodnjo in trgovino, je še vedno stvar razprave. Vse njihove regulacije in uradniki, ki so jih pošiljali iz Benetk, kot na primer solni pisar, bi dale misliti, da sta bila njihov nadzor in oblast popolna. Po drugi strani pa se poraja vprašanje, če so Benečani dejansko imeli potrebno zmogljivost, da bi prevzeli vso solno trgovino nase. Tudi vseprisotnost tihotapstva in konstantno opozarjanje koprskih podestator na ta problem kaže, da vendarle trgovine niso uspeli povsem obvladovati. Razmere sta še poslabšali dejstvi, da so v tovrstnih dejavnostih sodelovali tudi lokalni plemiči in da ne solni pisarji ne merilci svojega dela niso vedno najbolj marljivo opravljali.

Benečani so skušali z manipuliranjem solne trgovine pritiskati tudi na svoje politične nasprotnike – večinoma so bili to Habsburžani – a tudi to se je večinoma končalo zgolj v porastu tihotapstva. Domačini so stvari preprosto vzeli v svoje roke in se odpravili z ladjami ali peš v smeri Trsta ali Furlanije. Glede na to, da se opozarjanje na tihotapstvo ni nikoli končalo, bi bilo sklepati, da se tudi problema, kljub trudu, niso nikdar povsem rešili.

Solinarska tematika je v slovenskem zgodovinoписju relativno dobro raziskana. Za izbrano obdobje 16.–18. stoletja sicer ni veliko virov, ki bi opisovali delovanje solin in

življenje v njih, se pa da veliko sklepati na podlagi mlajših virov. To sta dobro obdelala Miroslav Pahor in pa Darja Mihelič. Solna trgovina in politično-gospodarski odnos z Benetkami sta po drugi strani boljše zabeležena. Doktorska disertacija Flavia Bonina je odlično zaokrožila tematiko proizvodnje, skladiščenja in prodaje soli v obdobju Beneške republike. S tem so se ukvarjali tudi Darko Darovec, Sergij Vilfan in Salvator Žitko. Nove informacije bi bilo morda možno poiskati še v za sedaj dokaj neraziskanem delu koprskega arhiva, ki se trenutno še vedno nahaja v Benetkah.

Viri

- Cassiodorus in Hodgkin, T. (1886). The Letters of Cassiodorus Being a Condensed Translation of the *Variae Epistolae* of Magnus Aurelius Cassiodorus Senator. *The Project Gutenberg*. Prevzeto 3. marec 2019.
<https://www.gutenberg.org/files/18590/18590-h/18590-h.htm>
- SI PAK PI 225, Soline Piran, t. e. 18, Conto de Sali consegnati all' anno 1637 fino all' anno 1685.
- SI PAK PI 225, Soline Piran, t. e. 18, Sali – Provvedimenti, discussioni, regolamenti.
- SI PAK PI 225, Soline Piran, t. e. 18, Tra li sindici della Sp. Com.ta contro D. Valerio Zarbon Scriuano di Sali.

Literatura

- Bonin, F. (1991). Vloga vojaških ladij v primorskih mestih v 16. in 17. stoletju. *Annales: Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin, Series historia et sociologia, 1(1)*, 111–120.
- Bonin, F. (2006). *Muzej Solinarstva*. Piran: Pomorski muzej "Sergej Mašera" Piran.
- Bonin, F. (2009). *Solne poti*. Piran: Pomorski muzej "Sergej Mašera" Piran.
- Bonin, F. (2016). *Belo zlato krilatega leva, Razvoj severnojadranskih solin v obdobju Beneške republike*. Piran: Pomorski muzej - Museo del mare "Sergej Mašera" Piran - Pirano.
- Brglez, A. (2005). *Zrno soli za imperij*. Koper: Založba Annales.
- Darovec, D. (2001). Solarstvo v severozahodni Istri od 12. do 18. stoletja. *Annales: Anali za istrske in mediteranske študije, Series historia et sociologia, 11(1)*, 71–92.
- Darovec, D. (2004). *Davki nam pijejo kri*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Krajinski park Sečoveljske soline. (2006–2011). <http://www.kpss.si/si/o-parku/soline-in-solinarstvo/soline/razsirjenost-morskih-solin-in-proizvodnja-soli-v-sredozemlju> (prevzeto 26. junija 2019).
- Kurlansky, M. (2002). *Salt: A World History*. New York: Walker Books.
- Makuc, N. (2011). Slovanski vojaki, tihotapci, žene in še kaj v obdobju novega veka v luči furlanske historiografije. *Zgodovina za vse, 18(1)*, 5–14.

- Mihelič, D. (1998). O začetkih piranskega solarstva. *Annales: Analī Koprškega primorja in bližnjih pokrajin, Series historia et sociologia*, 6(1), 339–348.
- Museum of Salt-Making*. (1995). Piran: Pomorski muzej "Sergej Mašera" Piran.
- Norwich, J. J. (2012). *A History of Venice*. London: Penguin Books Ltd.
- Ogrin, D. (1995). *Podnebje Slovenske Istre*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Ogrin, D. (2000). Prispevek k poznavanju fizičnogeografske podobe Sečoveljskih solin. *Annales: Analī za istrske in mediteranske študije, Series historia et sociologia*, 10(2), 253–262.
- Pahor, M. (1957). Statuti Izole, Kopra in Pirana ter istrski zakoni o solarjih, solinah in tihotapcih. *Kronika: Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 5(3), 123–134.
- Pahor, M. in Poberaj, T. (1963). *Stare piranske soline*. Ljubljana: Zorka Peršič.
- Pezzolo, L. (2013). The Venetian Economy. V: E. R. Dursteler, *A Companion to Venetian History, 1400-1797* (255–289). Boston: BRILL.
- Savnik, R. (1965). Problemi piranskih solin. *Geografski zbornik*, 9, 59–82.
- Schmitt, O. J. (2006/2007). Venezianische Horizonte der Geschichte Südosteuropas: Strukturelemente eines Geschichtsraums in Mittelalter und Früher Neuzeit. *Südost-Forschungen*, 65/66, 87–116.
- Štih, P. in Simoniti, V. (2010). *Na stičišču svetov, Slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja*. Ljubljana: Modrijan založba.
- Vilfan, S. (1962). K zgodovini kmečkega kupčevanja s soljo. *Kronika: Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 10(3), 129–144.
- Zwitter, Ž. (2014). Doba Rimljanov in preseljevanja ljudstev na Slovenskem: razvoj cest in cestnega prometa v antiki: od konca železne dobe do konca 6. stoletja. V: Gregor Ficko (ur.), *Ceste na Slovenskem skozi čas, 1. knjiga*. (50–79). Ljubljana: DRC, Družba za raziskave v cestni in prometni stroki Slovenije.
- Žitko, S. (1979). Solno tihotapstvo na območju piranskih, koprskih in miljskih solin v času Beneške republike. *Slovensko morje in zaledje*, 2/3, 79–95.